

Jelige: Mozaikok

Egy művészi pálya életrajzi tere

Mozaikok Soltra Elemér életéből

Pécs, 2025.

Tartalom

1. Bevezetés	2
1.1. A téma megjelölése és a kutatói kérdés	2
1.2. A kutatás historiográfiája, főbb forrásai és módszertana	3
2. Soltra Elemér életútja	5
2.1. Gyermekévek és ifjú kor	5
2.2. Főiskolai évek.....	7
3. Művészet és politika az '50-es években: a szocialista realizmus	8
4. Soltra Elemér karrierje az 1950-es években	10
4.1. A Baranya megyei Munkacsoport megalakulása.....	10
4.2. Soltra Elemér Pécsre érkezése és vezetői működésének kezdete.....	11
4.3. A megingani látszó pozíció	14
4.4. Soltra Elemér 1956-ban.....	15
4.5. Soltra Elemér helyzete az 1950-es évek második felében	17
5. Soltra Elemér a '60-as évek elején: az uránvárosi mozaikok története	19
5.1. A legényszálló épülete	19
5.2. A kétezrelékről	20
5.3. Az újmecsekaljai mozaikok születési körülményeit lehetővé tevő intézményi háttér	22
5.4. Mellőzöttek és futtatottak	23
6. Úton az absztrakt felé	27
6.1. Az absztrakttal kapcsolatos művészetpolitikai elvek megváltozása.....	27
6.2. Martyn Ferenc védőernyője alatt... ..	29
8. Felhasznált irodalom és források	33
8.1. Felhasznált irodalom	33
8.2. Felhasznált online elérhető források.....	35
9. Mellékletek	38

1. Bevezetés

1.1. A téma megjelölése és a kutatói kérdés

Soltra Elemérhez és az 1950-es, 1960-as évek pécsi képzőművészeti életéhez kapcsolódó érdeklődésemet egy Magyarország 1945 utáni történelmével foglalkozó egyetemi szeminárium keltette fel, ahol az épített környezet jelentőségére irányult a figyelem a társas kapcsolatokban. A minket körülvevő tér történelmi mementóit reflexszerűen minősítjük, a „szocreál” időszakot általában negatívan, anélkül, hogy keletkezésük kontextusáról, történetükről ismereteink lennének. Ezek hiányában azonban a tér jelentés nélküli. Történet nélkül nem válhat otthonossá, csak puszta keret, mindennapjaink illusztrációja: „a kövekhez csak akkor tudunk kötődni, ha ismerjük, hogy kik és miért helyezték oda őket”.¹ Ez a gondolat inspirálta a jelen dolgozatot és motivált mindvégig a kutatás időszakában.

A szeminárium alatt kezdtem el foglalkozni Soltra Elemér *Irodalom* – című, manapság az uránvárosi Hajnóczy József Kollégium előcsarnokában, az egykori munkásszállón majd diákotthonban látható mozaikjával. A képzőművész további munkáinak felkutatása során szembesültem azzal, hogy a művész alkotásai jóformán körülvesszük, nap mint nap azokat látom a városban. Pécsi egyetemistaként Martyn Ferenc,² vagy Lantos Ferenc³ nevével már korábban találkoztam – a Janus Pannonius Múzeum egyik egysége nevében és kiállítási anyagának fókuszában is őrzi nevüket⁴ – de kor- és alkotótársuk, Soltra Elemér a kutatás kezdetéig ismeretlen volt számomra.

A dolgozatban Soltra pécsi működésének első periódusára, a leginkább „szocreálként” ismert korszakára fókuszál. Pontosabban azokra a tényezőkre és körülményekre, amelyek pályáját alakították, és amelyek művészetére is hatással voltak. Megközelítésem tehát történeti,

¹ KORPA 2023, 17.

² MARTYN FERENC: (1899, Kaposvár – 1986, Pécs) festő. Pécsen a ciszterci gimnáziumban tett hadiértségit, majd az I. világháború alatt olasz fronton szolgált. 1920-ban a Képzőművészeti Főiskolán egy kis időt töltött, 1926-ban Párizsba költözött és csak 1939-ben tért haza Magyarországra. A II. világháborúban is teljesített frontszolgálatot, de alkotói munkája folyamatos volt. A háború után végleg Pécsen telepedik le és bekapcsolódik a helyi képzőművészek szervezeti életébe. Az 1960-as években személye köré szerveződik a Hatok nevű alkotócsoport. Martyn a 20. századi képzőművészet egyik legkiemelkedőbb hazai alkotója, aki a modern művészet központjává tette Pécsét. (ROMVÁRY 2010, 489.)

³ LANTOS FERENC: (1929, Pécs – 2014, Balatonberény) festő, grafikus, művészetpedagógus. 1946-ban a Gábor Emil vezette Szabadlíceumban indult el a művészpályán. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán - betegség miatt csak - 1964-ben tett záróvizsgát. A budapesti tanulmányaival párhuzamosan 1950-1952 között a Pécsi Pedagógiai Főiskolán szerzett rajztanári diplomát. Az 1960-as években Martyn Ferenc körül létrejött Hatok egyik tagjaként a pécsi képzőművészeti élet meghatározó személyisége. 1968-ban a köré szerveződött fiatalok megalakították a Pécsi Műhelyt. (ROMVÁRY 2010, 453.)

⁴ JPM MARTYN-LANTOS MÚZEUM

a vizsgálat elsősorban azokra a történeti és politikai tényezőkre, illetve körülményekre irányul, amelyek mentén az alkotó lehetőségei, döntései és választásai történeti összefüggésrendszerükben követhetők nyomon. Ezen a módon Soltra életének, művészeti lehetőségeinek alakulása a történeti kontextusból kibontva jelenik meg, figyelemmel annak rejtett vagy közvetlen szerepére a főszereplő „énjének” felépítésében. Az életutat ebből a nézőpontból fürkészve közelíték a művész városba kerülésének körülményeire és a képzőművészeti életben betöltött pozícióira, majd az 1956-os forradalom időszakára, vizsgálva, hogy az mennyiben tekinthető fordulópontnak Soltra életében. Dolgozatom harmadik nagyobb kérdésköre kutatásom kiindulópontját, Soltra uránvárosi mozaikjainak történetét mutatja be. Minek köszönhető, hogy az 1950-es évek második felében háttérbe szorult művész rövid idő után újra visszatérhetett képzőművészek első vonalába? Miként érhető tetten mindez a művészetében? Soltra Elemér vajon a társadalmi kényszerek láthatatlan súlya alatt az önéletrajzát írta, avagy életét élte?⁵

1.2. A kutatás historiográfiája, főbb forrásai és módszertana

Az 1945 utáni művészeti életben bekövetkezett változásokkal foglalkozó szakirodalomból jelen kutatásomban Horváth György – 2015-ben kiadott – *A művészek bevonulása* című kötete volt irányadó. A munka a képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának történetét mutatja be, számos témám szempontjából releváns forrást is mellékletben közölve. A művészettörténeti irányzatok változásának nyomon követéséhez és értelmezéséhez mindenképp a Sasvári Edit, Hornyik Sándor és Turai Hedvig által szerkesztett *A kettős beszéd innen és túl* című kötetre támaszkodtam. Soltra művészetének közelebbi megismeréséhez és értelmezéséhez pedig a Janus Pannonius Múzeum által 2022. november – 2023. január között látogatható Lírai absztrakció és *A tavasz tizenhét pillanata* című tárlathoz készült audiovizuális anyagait használtam.⁶

A pécsi képzőművészeti élettel kapcsolatos munkák közül Sarkadiné Hárs Éva⁷ írásait kell kiemelni. Soltra kortársaként, a Janus Pannonius Múzeum osztályvezetőjeként (később

⁵ K. HORVÁTH 2011, 145.

⁶ PÉCS AKTUÁL, 2022. & TÓNUSOK, 2022.

⁷ HÁRS ÉVA: (1928, Veszprém – 2019, Pécs) művészettörténész. 1951-ben az ELTE BTK-n szerzett diplomát. 1951 és 1955 között a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, majd a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának a munkatársa. 1955 és 1969 között Janus Pannonius Múzeum (JPM) osztályvezetője, majd 1969-től 1983-ig a megyei múzeum igazgatója. Tudományos munkásságának két fő irányra különül el: az egyik a

igazgatójaként) a Múzeum 1964-es évkönyvében részletesen tárgyalja az 1945 utáni pécsi képzőművészeti élet átalakulását, megjelenítve benne a baranyai képzőművészeti élet kulcsszereplőit. Az egyes baranyai művészek megismerésére a 2010-ben megjelent Pécs Lexikon köteteit tudtam felhasználni, így kapva képet a helyi művészek életéről és munkásságáról. A helyi viszonyok áthatóbb megismerése érdekében levéltári források bevonására is vállalkoztam. A szükséges primer forrásokat a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára⁸ és a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár⁹ vonatkozó iratanyagai nyújtották.

Soltra korai életútjának rekonstruálásához a Lenkey István által 1993-ban készített beszélgetőfüzetet,¹⁰ illetve a képzőművésszel a 2000-es években készült – online is elérhető¹¹ – interjút használtam.¹² Utóbbi jelentőségét azért tartom fontosnak, mert Soltra visszaemlékezéseit így nem csak írott formában, hanem a videóanyag segítségével vizuálisan is meg tudtam tekinteni. A kutatás során igyekeztem teljes körűen feltérképezni a Soltra Elemérről a sajtóban megjelent cikkeket és írásokat. A művész kiállításairól, közéleti szerepvállalásairól, előadásairól a *Dunántúli Napló* rendszeresen közölt híreket. A kutatásom folyamán így a képzőművész sajtóban való megjelenésére is hangsúlyt tudok tenni, illetve a sajtóforrásokat össze tudtam vetni a korábban említett más forrásokkal is.

A kutatás megközelítése elsősorban történeti jellegű. A fókusz azokra a történeti és politikai tényezőkre, illetve körülményekre irányul, amelyek mentén az alkotó lehetőségei, döntései és választásai történeti összefüggésrendszerükben követhetőek nyomon. A biográfiaírás¹³ és memoárkutatás¹⁴ módszertani munkái mellett a legnagyobb inspirációt K. Horváth Zsolt *Az életrajzi térről* című tanulmányából merítettem. K. Horváth e tanulmányában kifejti, hogy bár a biográfia origója lesz a vizsgálatnak, azonban nemcsak a kutatás középpontjában álló személy történetét fogjuk megragadni, hanem a kulturális formák és

Zsolnay-kerámiák története felé, a másik irány pedig Martyn Ferenc életművének feldolgozása iránt mutatkozik. (ROMVÁRY 2010, 292.)

⁸ HU-MNL-BAML-XXXIII-113-C. Népművelési osztály iratai

⁹ PTE-EL-VIII. 205. B. Pécsi Pedagógiai Főiskola/Pécsi Tanárképző Főiskola iratai 1948-1982 (1988)

¹⁰ A mindösszesen tizennégy számozott oldallal rendelkező beszélgetőfüzet sorra veszi Soltra életrajzi adatait gyermekkorától egészen a beszélgetés jelenéig, 1993-ig. A fókusz azonban Soltra főiskolai éveire van kihegyezve. Ugyanakkor teljesen hiányzik belőle Soltra 1950-es évekbeli pécsi tevékenysége.

¹¹ NAVIGÁTOR, 1999.; KOMLÓ MÉDIA, 2007.

¹² A képzőművész a Pécsi Tanárképző Főiskola nyugalmazott tanáraként az 1990-es és 2000-es években többször adott interjút az egyetem sajtójának, emellett kiállításai alkalmával is kérdezték helyi műsorszolgáltatók.

¹³ KÖVÉR 2014.

¹⁴ GYÁNI 2000.

politikai praxisok társadalomtörténete révén azokat a kontextusokat is, melyek az életrajz fókuszában álló személyt befolyásolták, döntései meghozatalára kényszerítették.¹⁵

Az önéletmondás – esetemben videóinterjúk és a képzőművésszel készített visszaemlékezéseket tartalmazó beszélgetőfüzet – vizsgálata közben tapasztaltam, hogy Soltra a korai munkásságáról kevés szót ejt, ugyanakkor a '60-as évek második felétől felívelő főiskolai munkásságával egyidőben jelentkező tankönyvszerzői munkájáról szívesen mesél. Azt azonban fontos szem előtt tartani, hogy a személyek körüli legendakörök nem semlegesek, sőt ezek a szimbolikus erőforrások akár képesek lehetnek utólag az egész életművet áthangolni.¹⁶ Ez a körülmény is motiváló erővel hatott rám, hogy Soltra Elemér 1950-es években fellelhető biográfiai elemeit vizsgáljam a történeti kontextus és a politikai praxis tükrében.

2. Soltra Elemér életútja

2.1. Gyermekévek és ifjú kor

Soltra Elemér 1922. december 17-én született a Somogy megyei Jákón. Édesapja nem sokkal korábban került a településre, mint kántortanító, édesanyja a szentai preoráns¹⁷ tanítónak a lánya. Soltra az elemi iskola első négy osztályát helyben járta, az édesapja tanította. Osztatlan iskolába járt, ez abban állt, hogy az iskola összes évfolyama egy osztályteremben tanult. Soltra Elemér úgy emlékszik vissza erre az időre, hogy: „az ember a jövőjét előre láthatta, »tervezhette«”. Iskola végeztével délutánjait legtöbbször az osztályteremben töltötte, ahol három nagyméretű fekete táblán rajzolhatott. Ez a lehetőség a monumentalitás irányába mozdíthatta őt elbeszélése alapján.¹⁸ Leginkább portrékat szeretett rajzolni iskolatársáról.¹⁹

Gyermekkori élményei közül Soltra kiemeli a zenei hatásokat. Elsősorban az egyházi zenét, másodsorban a cigányzenét, végül pedig a zselicségi nagyszülői házban szüretkör és vigadalmasabb hétvégéken hallott népdalokat idézi fel. A szülői házban jelen volt a képzőművészet, de mint fogalmaz inkább másod és harmad vonalbeli festők munkái voltak

¹⁵ K. HORVÁTH 2011, 160.

¹⁶ K. HORVÁTH 2011, 168.

¹⁷ A preoráns tanító kántor és énekvezér is (LENKEY 1993).

¹⁸ LENKEY 1993, 3-4

¹⁹ NAVIGÁTOR, 1999.

megtalálhatóak. Egy-egy csendélet vagy tájkép, melyek többnyire Neogrády Antal²⁰ a Képzőművészeti Főiskola nyugalmazott akvarell-tanárának a képei voltak.²¹

Neogrády szintén Jákón élt, így Soltra sokszor láthatta azt, hogy a főiskolai tanár miként választ témát és hogyan kezd neki egy-egy munkának. A Neográdyval való gyermekkori élményeire így emlékszik vissza: „Maga mellé vett, nézegettem, ahogy dolgozott és érdekes módon ugyanazokat a témákat igyekeztem magam is megrajzolni”²².

Az 5. osztályt már a kaposvári²³ Somsics Pál gimnáziumban kezdte bejárás diákként. Itt Gády Lajos szobrászművész és Vasas Mihály festőművész volt a rajztanára. Velük kapcsolatban Soltra úgy fogalmaz, hogy: „az órákon nagyon jó légkört teremtettek, a kor iskolai követelményeit, mint alapot adták át, melyre a későbbiek folyamán sokszor építhettem”.²⁴

A gimnáziumi osztályokat Csurgón végezte, ahol Raksányi Lajos²⁵ tanította. Mellette kialakult egy kisebb csoport, melyben két-három ember dolgozott egyszerre. Raksányi festészetét tanulmányozták, amely Soltra elmondása alapján impresszionista volt, legalábbis az őszi tájait illetően. Csurgói tanulmányai alatt lakótársával együtt rendelte meg első vásznát és olajfestékét.²⁶

A Csurgói Ref. Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium évkönyveiből kitűnik, hogy Soltra festőtehetsége már ekkor megmutatkozott. Az 1938/39-es iskolai évben a társaival együtt készített linóleummetszetekről az évkönyv beszámolója szerint a Columbia Egyetem is elismerően vélekedett.²⁷ Emellett a gimnáziumi ösztöndíjat kapott a *Falurészlet* című munkájáért.²⁸ Az 1939/40-es tanévben az iskola kiadja angol nyelvű diáklapjának Horthy-számát. A borítón a kormányzót ábrázolja Soltra Elemér²⁹, akitől a gimnázium a tanév végén átvész egy képet, hogy bővítsék vele az iskolai képtárat.³⁰

²⁰ NEOGRÁDY ANTAL: (1861, Galsa – 1942, Alag) festőművész. Budapesten, majd Münchenben folytatta tanulmányait. Műveit – elsősorban tájképeit – 1888-tól kezdődően állította ki. (MAGYAR ÉLETRAJZI LEXIKON)

²¹ LENKEY 1993, 4-5

²² LENKEY 1993, 5

²³ Kaposvárra kerülését követően feltételezhető, hogy érték Soltrát közvetve olyan hatások, melyeknek origója – az 1927-es haláláig – a városban tevékenykedő Rippl-Rónai Józsefhez köthető. (NEMZETI NÉVTÉR 1.)

²⁴ LENKEY 1993, 5

²⁵ RAKSÁNYI LAJOS: (1895, Szigetvár – 1986, Csurgó) festőművész. 1919-től gimnáziumi rajztanár volt, 1925-től nyugdíjazásáig, azaz 1957-ig Csurgón tanított. Festészetét kezdetben Rippl-Rónai, majd a nagybányai impresszionista hatás határozta meg. A csurgói tanári éve alatt folytatott festői tevékenységet. (NEMZETI NÉVTÉR 2.)

²⁶ LENKEY 1993, 6

²⁷ CsVMG Évkönyv 1939, 61-62.

²⁸ CsVMG Évkönyv 1939, 73.

²⁹ CsVMG Évkönyv 1940, 61.

³⁰ CsVMG Évkönyv 1940, 71.

2.2. Főiskolai évek

Soltra a csurgói tanulmányait követően került a fővárosba, 1941-ben.³¹ Úgy tűnik, a szülei számára természetes volt, hogy a Képzőművészeti Főiskolán fog továbbtanulni, mint festő és rajztanár. A Főiskolán Kandó László³² lett az osztályfőnöke. Budapesten az Epreskertben volt Kandó osztályának alkotóműhelye. Soltra számára itt vált élménnyé a képzőművészet két ága: a szobrászat és a festészet. Kandó utánzásáról nem beszélhetünk Soltra korai művészetében, mivel nem ismerte mestere munkásságát közelebbről, Kandó műhelye az Andrássy úti főépületben volt, így nem alkotott tanítványai között. Főiskolás munkásságára sokkal inkább hatott a hallgatótársaival való interakció.³³

Soltra visszaemlékezése szerint az első egyetemi éve után jött egy nagy nemzetközi akció, ahol a „jobboldali beállítottságú államok – alkotó – fiatalságát összehozták egy nyári fesztiválra”. Weimarba a zenészeket és színészeket hívták, Firenzébe pedig a festőket.³⁴ Ezen a fesztiválon két hét állt rendelkezésükre az alkotások elkészítéshez. Soltra ekkor vett részt először nyilvános kiállításon.³⁵ Ezután nyílt lehetősége – 1943-ban – a Műcsarnokban is kiállítani,³⁶ hallgatóknak erre akkoriban nemigen volt lehetősége.

A világháború dacára szolgálathalasztással sikerült megszakítás nélkül végig járnia a főiskola első három osztályát. 1944-ben a Szálasi-féle hatalomátvétellel azonban megszűntek az efféle lehetőségek,³⁷ ennek következtében a harmadik év befejeztével Soltra a főiskolai tanulmányainak szüneteltetésére kényszerült.³⁸ 1944. október 30-án behívták katonának, a Mária Terézia I. honvéd gyalogezred első pótzászlóaljában szolgált. Az alakulat 1944 telén gyalog indult Németországba,³⁹ majd amerikai hadifogságba került.⁴⁰ Magyarországra csak 1946 tavaszán érkezett vissza.⁴¹ Hazatérése után fejezte be a Képzőművészeti Főiskolát, 1948-ban szerzett tanári oklevelet.⁴²

³¹ MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI FŐISKOLA JEGYZŐKÖNYVEI 1941. 09. 25.

³² KANDÓ LÁSZLÓ: (1886, Budapest – 1950, Budapest) festőművész. Párizsban, majd Nagybányán tanult. Figurális kompozíciókat és tájképeket készített. 1933-tól a Képzőművészeti Főiskola tanára. (NEMZETI NÉVTÉR 3.)

³³ LENKEY 1993, 5-8

³⁴ NAVIGÁTOR, 1999.

³⁵ NAVIGÁTOR, 1999.

³⁶ ART PÉCS

³⁷ BERÉNYI, 2003. 6-7

³⁸ NAVIGÁTOR, 1999.

³⁹ BERÉNYI, 2003. 6-7

⁴⁰ NAVIGÁTOR, 1999.

⁴¹ BERÉNYI, 2003. 6-7

⁴² LENKEY 1993, 9

Diplomaszerzését követően Kandó mellett maradt tanársegédnek. Itt a főbb feladata az osztályok zavartalan működésének biztosítása, az adminisztráció ellátása, a katalógus vezetése és a modellek kiválasztása, illetve azok instruálása volt.⁴³ A főiskolai állása után Kaposvárra került, tanárként tudott elhelyezkedni a Központi Fiúiskolában,⁴⁴ majd 1951 hozta meg számára a fordulópontot, ugyanis ebben az évben Pécsre költözött.⁴⁵

3. Művészet és politika az '50-es években: a szocialista realizmus

Soltra Elemér 1950-es évekbeli pozíciójának meghatározása előtt elengedhetetlenül fontos áttekinteni, hogy a kultúrpolitika „szocreállal” kapcsolatos elképzelése milyen változáson ment át az 1950-es években.

A legfontosabb képzőművészeti kiállításoknak teret adó Nemzeti Szalonban még 1948-ban francia, spanyol, illetve a Franciaországban élő magyar alkotóknak a kiállítását lehetett megtekinteni. Azonban egy évvel később már – a kulturális iránytű Moszkva felé tájolásának következtében – szovjet művészek bemutató tárlatának készítették elő a kiállítótereket. Egy év leforgása alatt a művészet nemzetek felettségét az osztályharcos internacionalizmus váltotta fel.⁴⁶

Az 1949-es kommunista kultúrpolitika törvénybeiktatása előtt Magyarországon sem művészeti, sem művészettörténeti hagyománya nem volt a szocialista realizmusnak.⁴⁷ Hogy mi is pontosan a szocialista realizmus esszenciája, azt a *Szovjet festőművészet* című tárlat katalógusának előszavából tudhatjuk meg. Ez nem más, mint a tartalmi gazdagság, nagy gondolatok, megragadó témák és jelentékeny egyéniségek. A kommunista párt minden erejével ezeket a pilléreket kívánta érvényesíteni és erősíteni a művészetben. Az alkalmazkodni nem tudó művészeket pedig igyekeztek eltávolítani a közéletből, a progresszívabb alkotók kiszorultak a kiállításokról.⁴⁸

A szocialista realizmust csak a szovjet művészeti minta adaptálásával és jelentős politikai nyomás kíséretében – mely a megfelelő ideológiát irányozta elő – lehetett bevezetni,

⁴³ LENKEY 1993, 9

⁴⁴ BERÉNYI, 2003. 6-7

⁴⁵ NAVIGÁTOR, 1999.

⁴⁶ SZÜCS 1999, 135.

⁴⁷ HORNYIK 2018, 114.

⁴⁸ SZÜCS 1999, 135-138.

ugyanakkor több művész témája megváltoztatása nélkül vált szocreál alkotóvá. A földműveseket, vagy csendéletet ábrázoló kompozíciókat szocialista realista alkotásként tekintették.⁴⁹ A hazai művészkörökben idegen szocialista realizmus ábrázolásmódjának oktrojálásában az államosított művészeti intézményrendszer volt az eszköz, melynek keretei között csak a szigorúan tematikus és propagandisztikus műalkotásoknak volt nyilvánossága. Hivatalos művészetté oktrojálás folyamatában a párt ideológusainak kiemelt feladata volt hozzáigazítani a szocreált a hazai hagyományokhoz. Erre azért fektettek nagy hangsúlyt, hogy a társadalom – nem kommunista – többsége előtt legitimálni tudják az irányt.⁵⁰

A Gorkij és Zsdanov munkásságára épülő szocialista realizmus felfogásának újragondolására Magyarországon Sztálin halála után nyílt lehetőség, ez a folyamat pedig az SZKP XX. Kongresszusa után vett komolyabb lendületet. A reformot egyrészt az enyhülés stratégiája, másrészt a művésztársadalommal történő megegyezés mozgatta. Hornyik Sándor szerint az ortodox szocreál elvektől való eltávolodás a magyar képzőművészekben is megfogalmazódott, azonban ezek a folyamatok nem vezettek radikális szakításhoz a szovjet művészeti doktrínával, 1958-tól pedig legitimmé váltak, amennyiben a formákkal való művészi játék a megreformált szocreál eszméjén belül tudott maradni.⁵¹

Kádár János 1961. decemberében a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén adta elő elhíresült mondatát: „aki nincs ellenünk, az velünk van”. Ez jóval megengedőbb Rákosi Mátyás, „aki nincs velünk, az ellenünk van” jelszavánál.⁵² Ezek az új irányelvek azonban a művészetpolitikában már korábban, 1958-ban megjelentek az *MSZMP művelődési politikájának irányelvei* című dokumentumban. Az irányelvek a művészek számára a szabadabb teret⁵³ engedtek. A dokumentum szakított a szocialista realizmus kizárólagosságával és kimondta, hogy az épülő szocializmus kulturális élete igényli a sokszínűséget.⁵⁴ A művészek számára ez azt jelentette, hogy aki nem bírálja nyíltan a rendszert, az rendelkezhet bizonyos mértékben alkotói szabadsággal. Azonban az alkotó nézetei nem állhatnak szemben a párt irányelveivel.⁵⁵ Tehát a művészi szabadság továbbra is korlátozott maradt.

A műveknek ezután is alkalmazkodniuk kellett a népművelési elvekhez. Ami megváltozott az a realizmushoz való viszony volt. Ez azt jelenti, hogy az ötvenes évek elején

⁴⁹ SZÜCS 1999, 138.

⁵⁰ HORNYIK 2018, 114.

⁵¹ HORNYIK 2018, 113.

⁵² RAINER M. 2010, 24.

⁵³ LABANCZ 2011, 66.

⁵⁴ GUSZTIN 2018, 103.

⁵⁵ HORNYIK 2018, 113.

megfigyelhető fotografikus pontosságra törekvést a művészek fellazíthatták, majd absztrahálták. Ennek függvényében érthető az is, hogy a hatvanas években – akár a leginkább ellenőrzés alatt álló köztéri szobrászatban is – teret nyert az absztrakt kifejezőmód.⁵⁶

4. Soltra Elemér karrierje az 1950-es években

4.1. A Baranya megyei Munkacsoport megalakulása

A kulturális életet felügyelő intézményi struktúrában 1949-ben szervezeti változások történtek. A kulturális élet felügyeletét és irányítását a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumtól egy újonnan létrehozott szerv, a Népművelési Minisztérium vette át. Révai József – az új miniszter – az eseményt azzal kommentálta, hogy a kommunista szellemben történő ideologikus nevelés érvényesítése miatt volt szükség e lépésre.⁵⁷ Nem sokkal később, 1949 őszén Budapesten alakult meg a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége⁵⁸ mely intézménynek a legfőbb feladata a helyes kultúrpolitika kialakítása, az MDP irányelveinek szigorú megtartása mellett. A Szövetség 1950-től megkezdte a vidéki szervezeteinek kiépítését.⁵⁹ Legkorábban éppen Pécsen. 1950. március 20-án a Szövetség Dél-Dunántúli Csoportjának alakuló ülésére gyűltek össze a pécsi képzőművészek. A vidékiek közül elsőként alakult meg tehát a Dél-Dunántúli Csoport, melynek élére Martyn Ferencet – akit többek között a világháború utáni komoly szervezőmunkája miatt tekinthetünk a korabeli pécsi képzőművészeti közösség origójának – választották meg. A csoport létrehozásával egy időben kimondták a Pécsi Képzőművészek Szabadszervezetének megszűnését is. A Szabadszervezet megszűnése és a Szövetség Dél-Dunántúli Csoportjának megalakítása lényegi változást nem hozott.⁶⁰

A Szövetség 1951-ben ismét átszervezéshez folyamodott. Itt már komoly változást tapasztalunk, ugyanis az átszervezés lényege abban állt, hogy már nem nagyobb területi egységekben, hanem kisebb, megyei szinten kívánta a Szövetség a művészek munkáját megszervezni.⁶¹ A vidéki művészek a munkacsoportokon keresztül ugyan a Szövetséghez

⁵⁶ HORNYIK 2018, 113.

⁵⁷ GÉGER 1998, 19.

⁵⁸ SARKADINÉ 1963, 303.

⁵⁹ GÉGER 1998, 19-20.

⁶⁰ SARKADINÉ 1963, 303.

⁶¹ SARKADINÉ 1963, 304.

tartoztak, így ellenőrizhetővé váltak, de a tagok nem rendelkeztek automatikusan szövetségi státusszal, tehát nem tudtak beleszólni a Szövetség ügyeibe.⁶² Úgy gondolom, ezzel az átalakítással a Minisztérium a Szövetségen keresztül hatékonyabb ellenőrzés és felügyelet alá kívánta vonni a vidéki művészeket. Ehhez pedig helyi szinten a párt számára megbízható és lojális vezető kellett.

4.2. Soltra Elemér Pécsre érkezése és vezetői működésének kezdete

A vidéki városok közül leghamarabb Pécsen felállított munkacsoport élére vezetőt kellett találni. Kézenfekvő megoldásnak tűnt, hogy Martyn Ferenc lássa el az elnöki feladatokat. Ő volt ugyanis a Szövetség korábbi alszervezetének a Dél-Dunántúli Csoportnak is az elnöke 1950 tavaszától. Martyn Ferenc azonban egyéb elfoglaltságaira hivatkozva⁶³ lemondott e feladatról. A JPM 1963-as évkönyvében Hárs Éva úgy emlékezik vissza, hogy ennek következtében volt lehetősége a nem sokkal korábban⁶⁴ Pécsre került képzőművésznek – Soltra Elemérnek – pozícióba kerülni.⁶⁵

Annak érdekében, hogy jobban megértsük Soltra egyéni döntését, fontosnak tartom bemutatni, hogy milyen munkalehetőségei voltak a '40-es '50-es évek fordulóján a fiatal képzőművészeknek. A Képzőművészeti Főiskola ekkor ugyan nagy számban bocsátotta ki a pályakezdő művészeket, akiket viszont a Képzőművészeti Alap⁶⁶ nem tudott megrendelésekkel, munkával ellátni. Ezeket a fiatalokat a politikai vezetés előszeretettel tekintette saját maga kádereinek.⁶⁷ Azonban attól, hogy valaki jó káder még nem fog jóllakni. Az ötvenes évek elején

⁶² GÉGER 1998, 20.

⁶³ TŰSKÉS 1999, 18. – Martyn Ferenc Takáts Gyulával folytatott levelezéséből kiderül, hogy Martynnak 1951-ben a Janus Pannonius Múzeumban nyílt kiállítása.

⁶⁴ A megyei napilapban még '51 márciusában Somogy megyei képzőművészként hivatkoznak rá: a képzőművész neve március 17-én egy hosszabb cikkben tűnik föl először egy kiállítás kapcsán. (DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1951. 03. 17.)

⁶⁵ SARKADINÉ 1963, 304.

⁶⁶ HU-MNL-OL-XIX-I-3-A 315 DOBOZ. - A Népművelési Minisztérium 1951. augusztus hó 21.-én tartott kollégiumi ülésén foglalkozott a Képzőművészeti Alap létesítésével és a benyújtott javaslatot elfogadta. A Javaslattal az MDP Orsz. Központjának főtítkársága (...) foglalkozott és a Képzőművészeti Alap megszervezésére utasította a Népművelési Minisztériumot.

Az Alap feladata a képzőművészek alkotómunkájának elősegítése alkotói előlegek és alkotói segélyek folyósításával, ill. elosztásával, kollektív műtermek, művésztelepek, alkotóházak, fotó-, film-, és könyvtárak berendezésével és fenntartásával, továbbá a képzőművészeti alkotások kivitelezéséhez szükséges művésztechnikai kellékek és eszközök, valamint alapanyagok rendelkezésre bocsátásával, végül állandó jellegű műtárlat (kereskedelem) fenntartásával. Üdülési lehetőséget biztosít az Alap tagjai és családtagjai számára, betegség esetén gondoskodik gyógykezelésről, kórházi ápolásról, gyógyszerellátásról és segélyezésről.

Fenti feladatok egy része új, egy részét pedig a Népművelési Minisztérium képzőművészeti főosztálya hajtotta végre.

⁶⁷ HORVÁTH 2015, 105.

főleg a fiatal képzőművészek szenvedtek nyomasztó szegénységtől.⁶⁸ Ennek értelmében tehát fölmerülhet az is, hogy Soltra Elemér egzisztenciájának biztosítása érdekében vállalta a Képző- és Iparművészek Szövetsége Baranya megyei Munkacsoportjának elnöki feladatait. Ugyanakkor ezt a narratívát kikezdi az a tény, miszerint 1948-ban Soltra tanári oklevelet szerzett a főiskolán és Pécsre kerülését követően a tanárképző főiskola gyakorló iskolájában tanított.⁶⁹

Pozícióba ejtőernyőzését sokkal inkább magyarázza Révai József, az MDP II. kongresszusán elhangzott beszéde, melyben a politikus kiemeli, hogy: „Néhány évvel ezelőtt, még 1948 körül, művészeti életünk tele volt mindenféle burzsoá szeméttel. Burjánzott a formalizmus, a nyugati dekadens művészet utánzása [...] Pártunk érdeme, hogy ezt a frontáttörést az irodalom, a képzőművészet, a zene, a színművészet és drámairodalom terén ideológiailag előkészítette és irányította”.⁷⁰ Azaz a párt ideológiája szerint alkalmas személyek kerültek vezető pozícióba. Igaz, ha közelebbről megvizsgáljuk Révai gondolatait azt látjuk, hogy Soltra beleillik abba a táborba is, akik ellen a Párt frontot nyitott. Ha felidézzük Soltra középiskolai, vagy főiskolai művészi működését, azt kell látnunk, hogy a „nyugati dekadens művészet utánzása” Soltránál is jelentkezett – gondoljunk az 1942-es firenzei szabadegyetemi részvételére. De a későbbi pályaképben világosan kirajzolódik, hogy legkésőbb az ’50-es évek legelején megtörténik Soltra művészetében – ugyan kisebb döccenők és kritikák után⁷¹ – a szocreál stílus irányába történő elfordulás.⁷² Úgy gondolom a művészeti irányváltás önmagában kevés lett volna egy ilyen nagy bizalommal járó poszt betöltéséhez, ezért Soltrának, azt is el kellett érnie a kultúrpolitika döntéshozóinál, hogy a személyében megbízható vezető fedezzenek fel.

Soltra Elemér pozícióba kerülésekor, 1951-ben mindössze 29 éves. Ami vezetői működéséről a kezdettől fogva elmondható, hogy nagy lendülettel vetette bele magát a

⁶⁸ HORVÁTH 2015, 105.

⁶⁹ PTE-EL-VIII. 205. B. 46. DOBOZ. 14-9/1955.

⁷⁰ PETRÓCZY-SAÁD 2022, 60.

⁷¹ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1951. 03. 17. - „A kaposvári festők pécsi kiállítása - A kaposváriak eleven alkotó életéről tesznek tanúságot Kiállításuk komoly, becsületes és tehetséges erőket vonultat fel. A szocialista realizmus felé törekcszenek. Igaz, hogy ez a törekvésük még nem elég mély. Nem az új téma, a szocializmus építésének ezer eseménye számukra a döntő, ezzel az a főcéljuk, hogy az újai meggyőzően és festőien ábrázolják, hanem inkább fordítva: a téma szinte csak lehetőség ahhoz, hogy festői készségüket bemutassák. Szép, vonzó megoldásokat keresnek, amelyek mögött a téma háttérbe szorul. Ezt mondhatjuk például a tehetséges Soltra Elemér »Török a nagy berket« című festményéről, amely nem fejezi ki a traktor munkájának lendületét, jelentőségét, a képen a vadvirágok és a traktor egyenértékűek.”

⁷² Míg korábban kritikus hangvételű írások narrálták munkásságát a Dunántúli Naplóban, 1951-től elismerő cikkek jelennek a művészetéről. Az 1952. április 9-ei számban például Beloianisz című képét és Analfabéta iskola című rajzát méltatják. A beszámolóból megtudjuk, hogy az alkotások előtt a kiállítás látogatói különösen hosszasan időztek. (DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1952. 04. 09.)

munkába. A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége által kitűzött célok lebegtek a szeme előtt. Ez a szocreál hivatalos megfogalmazásával is egybecsengő: tartalmában szocialista, formájában nemzeti, magas színvonalú művészet kialakítását jelentette.⁷³ A megfogalmazott cél teljesen beleilleszkedett a párt által nyíltan előírányzott törekvések rendszerébe.⁷⁴

A kijelölt célokat Soltra saját munkáiban is igyekezett demonstrálni.⁷⁵ Az 1950-es években létrehozott munkáin keresztül kirajzolódik, hogy Soltra a szocialista társadalom eszméit igenlő, a társadalom munkájában osztozó alkotóművész, akinek a festés ekkor már nem jelent mesterségbeli problémát. Pécsre kerülésével egyidőben leginkább bányász és munkás témájú festmények köthetők nevéhez.⁷⁶ Egy későbbi interjúban úgy emlékezett vissza erre az időszakra, hogy ekkor volt politikai szándék a művészet irányítására, amely azt irányozta elő, hogy a művészek forduljanak a munkások felé.⁷⁷ Jól láthatóan ő megfelelt ennek az akaratnak. A Martyn Ferenc köré csoportosuló alkotók – akik számára az absztrakt és a francia iskola volt a legfőbb inspiráció – ugyan pedagógiai munkáját elismerték, de művészi erőfeszítéseit inkább baráti vállveregetéssel és ezt kísérő fenntartással kezelték.⁷⁸ Jól látszik tehát, hogy a kortársai fenntartással kezelték a művészetét és ebből fakadóan a személyét is, mely körülmény – Soltra visszaemlékezései szerint – megnehezítette a város képzőművészeti életébe való beilleszkedését.

Az alkotás mellett – a kor gyakorlatának megfelelően – több előadást tartott városszerte. Az 1953. 12. 09-i Dunántúli Napló Hol művelődjünk? Hol szórakozzunk? rovatában az alábbi ajánló olvasható: „Előadás: A Doktor Sándor kultúrotthonban este 7 órakor »*Hogyan születik a festmény?*« címmel előadást tart Soltra Elemér festőművész a Ped. Főiskola adjunktusa.”⁷⁹ A forrásunk azon túl, hogy rámutat a művész és a dolgozó nép közötti kapcsolatlétesítés fórumára, további ismeretet tár fel elénk Soltráról. Mégpedig azt, hogy a képzőművész 1953 évvégén már a főiskolán tanít. Ezt a tényt levéltári források is igazolják.⁸⁰

⁷³ SARKADINÉ 1963, 304.

⁷⁴ HORNYIK 2018, 114.

⁷⁵ A tartalmi és formai célok megmutatkoztak a festővászonon is, például Bezzegh Zoltánnal közös alkotásában. A festménnyel kapcsolatban egy 1952. szeptemberi Dunántúli Napló azt közli, hogy az MSZT székház nagytermében rendezett Baranya megyei Képzőművészek kiállításának egyik legjobban sikerült képét Bezzegh Zoltán és Soltra Elemér jegyzi. A kép címe Hunyadi a fegyverkovácsai között. A cikk írója azt is kiemeli, hogy a kép helyesen mutatja be a vezér és a nép közötti kapcsolatot. (DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1952. 09. 21.)

⁷⁶ BERÉNYI, 2003. 9

⁷⁷ KOMLÓ MÉDIA, 2007.

⁷⁸ BERÉNYI, 2003. 9

⁷⁹ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1953. 12. 09.

⁸⁰ PTE-EL-VIII. 205. B. 46. DOBOZ. 14-9/1955.

Az 1950-es évek első felében Soltra sajtórepresentációja pozitív. Kiállítási sikerei mellett a baranyai képzőművészeti körökben betöltött vezető szerepéről is olvashatunk az újságban. 1953 januárjában azt találjuk a Dunántúli Napló hasábjain, hogy: „Soltra Elemér, a Baranya megyei Képzőművész Csoport vezetője”.⁸¹ 1953. decemberben pedig már az MSZT (Magyar Szovjet Társaság) képzőművészeti szakosztály irányítója is.⁸²

Ugyan nem állnak rendelkezésemre források annak igazolására, hogy Soltra hivatalba kerülése pártérdek lett volna, azonban Révai mondataiból, a festőművész erőteljes szocreál irányváltásából és Soltra művészetével szembeni kortárs fenntartásokból következtetek arra, hogy a pécsi művészkör számára ismeretlen, de nyíltan szocreál stílusban alkotó fiatal művész pozícióba kerülése nem következhetett volna be az MDP támogatása nélkül. Ugyanis Soltra által a Baranyai Munkacsoport élére egy a Párt számára lojális személy került, aki a Baranyában folyó művészeti tevékenységet meghatározó és a Baranyában alkotó művészek életére is hatással bíró pozíciót töltött be. Azt gondolom Soltra főiskolai állása, továbbá a Dunántúli Naplóból vett részletek rámutatnak arra, hogy 1951 és 1954 között Soltra Elemér egy a hatalom bizalmát élvező, a rendszer kereteibe illeszkedő, támogatott képzőművész Pécsen.

4.3. A megingani látszó pozíció

1953. március 5-én meghalt Sztálin, a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára. Halálát követően egy új szakasz kezdődött a szocialista blokk országaiban, mely kihatott a képzőművészeti életre is. 1953. júniusában a magyar párt és kormány delegációja is járt Moszkvában, ahol a küldöttség tagjait az ország katasztrofális helyzetével szembesítették. Hazatérésük után a kormány átalakításával a Népművelési Minisztérium élére is új ember került: Darvas József.⁸³ Az új szakasz éve több kereseti forrást nyitott a művészek számára ez a szabadabb levegő a különböző alkotóközösségek megalakulása irányába hatott. A tudomásul vett új alkotóközösségekről pedig 1954 januárjában értesült a Képző- és Iparművészek Szövetsége.⁸⁴ Megtört tehát a Szövetség monopóliuma a művészeti élet szervezése terén.

⁸¹ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1953. 01. 24.

⁸² DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1953. 12. 29.

⁸³ DARVAS JÓZSEF: (1912, Orosháza – 1973, Budapest) író, országgyűlési képviselő, politikus. A népi írók mozgalomának tagja. Két alkalommal kapott Kossuth-díjat (1956, 1960). Volt építésügyi, vallás- és közoktatásügyi, közoktatásügyi miniszter. 1953-1956 között népművelési miniszter. (NEMZETI NÉVTÉR 4.)

⁸⁴ HORVÁTH 2015, 113-117

Ebben a mozgalmas időszakban választottak új vezetőséget a baranyai Munkacsoport élére. A pécsi képzőművészeti életben 1951 és 1954 között vezető szerepet betöltő Soltrát 1953-tól kezdődően támadások érték. Korábban is érték már kritikák, a Munkacsoport egyes tagjai részleghajlónak gondolták. Érvelésüket arra alapozták, hogy a munkák elbírálásánál nem a művek értéke volt a meghatározó, hanem az, hogy az alkotó végzett-e főiskolát.⁸⁵ Ez a vád azonban azért érdekes, mert, ha Soltra csak az 1950 után oklevelet szerzett személyeket hozta volna helyzetbe a Baranyai Munkacsoportban, akkor munkásellenességgel is meg kellett volna őt bélyegezni, mivel főiskolával nem rendelkező munkástehetségeket foszt meg az alkotói munkától. Ilyen jellegű kritikára alapot a kutatásom folyamán nem találtam. A panaszok jogosságát nehézkes vizsgálni, mivel a Munkacsoportnak ezidőben még nem volt jegyzőkönyve, amely ránk maradt volna.⁸⁶ Azonban figyelmet érdemel, hogy a kritikák hangjának felerősödési ideje összecseng a Rákosi-Révai vonal – az ő nevükkel fémjelzett kultúrpolitikai környezetben került pozícióba Soltra – meggyengülésének idejével.⁸⁷ Ezt a konfliktust 1954-ben egy anyagi érdekeltségből adódott nézeteltérés is súlyosbította a Munkacsoportban, s többen követelték a régi vezetőség visszaállítását.

A viharos helyzet orvoslására egy taggyűlés összehívása jelentette a gyógyírt⁸⁸ melynek eredményeként Soltra Elemér mellé Martyn Ferencet, illetve Bizse Jánost választották a vezetőségbe.⁸⁹ Ugyan Soltra számára pozícióvesztéssel nem járt a tisztújítás, de ezzel lezárult a Baranya megyei Munkacsoport életében az a korszak, amelyben a vezetést egyszemélyben Soltra Elemér látta el.

4.4. Soltra Elemér 1956-ban

1956 októberében a forradalom Pécsre is elérte. Október 22-én az egyetemi és főiskolai ifjúság már szervezkedésbe kezdett, másnap pedig a pécsi rádióban közvetítik a diákparlament határozatát.⁹⁰ A sors furcsa fíntoraként ugyanezen a napon, október 23-án adták át az Újmecekalján épült első új lakóházakat is.⁹¹ Október 24-én Pécsen kihirdették a rendkívüli

⁸⁵ SARKADINÉ 1964, 304

⁸⁶ SARKADINÉ 1964, 304

⁸⁷ GYARMATI 83.

⁸⁸ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1955. 02. 24. – A Munkacsoport átalakulásáról a Dunántúli Napló a következő hírt közölte: „A Képzőművész Szövetség Baranya megyei csoportja nagyjelentőségű gyűlést tartott. A gyűlést Martyn Ferenc festőművész nyitotta meg, bejelentve, hogy a csoport tagjainak kívánságára, a szövetséggel történt megbeszélés alapján a 11-es bizottság úgy határozott, hogy nem egy ember kezébe teszi le a vezetést, hanem háromtagú bizottságot választ, amely hivatva van a csoport elvi, szakmai, adminisztrációs és gazdasági ügyeit intézni.”

⁸⁹ SARKADINÉ 1964, 305

⁹⁰ ÓDOR 2008, 355-356.

⁹¹ PILKHOFFER 2008, 189.

állapotot. Este a Széchenyi téren hatalmas tömeg gyülekezett, melyet a rendőrség durván szétosztatni próbált, hiába a tömeg újra és újra összeállt.⁹²

1956 októberének forradalmi eseményei Soltra Elemér életére is hatással voltak. Utalást Soltra szerepvállalásáról egy helyen: az Ódor Imre által szerkesztett *Pécs és Baranya 1956-ban* című kötet Péterfia Zoltánné naplóját bemutató részében találtam. Az október 25-én történt eseményt a napló szerzője a következő módon jelenítette meg: „Egy órákor a Főisk. (sic!) ifjúsága és tanári kara rendezett sorokban kivonul az egyetem elé a 48-as térre. Örömmel látunk kommunistákat velünk tüntetni, pl. Soltrát”.⁹³ Soltra életrajzából tudjuk, hogy 1953. január 15-től a Pedagógiai Főiskola tanársegédje,⁹⁴ így érthető, hogy miért van ő is jelen az egyetemi ifjúsággal ezen a megmozduláson. A feljegyzés további részéből az is kiderül, hogy mi történt ekkor pontosan: „A 48-as téren felemelő ünnepség zajlik le. A Himnusz eléneklése után felolvassák az ifjúsági proklamációt, melynek minden egyes pontjánál lelkesen tüntet a tömeg és kialakulnak a jelszavak: »Oroszok haza«, »Szabad választást«, »Éljenek a pestiek«, »Kossuth címert akarunk«”.⁹⁵ Biztosan elmondható tehát, hogy Soltra Elemér 1956 októberében, részt vett egy az egyetemi ifjúság által szervezett tüntetésen, továbbá megtudjuk, hogy kortársa Péterfia Zoltánné egyszerűen *kommunistaként* hivatkozik Soltrára.⁹⁶

⁹² ÓDOR 2008, 355-356.

⁹³ ÓDOR 2008, 357.

⁹⁴ PTE-EL-VIII. 205. B. 46. DOBOZ. 14-9/1955.: 1953 január 15-i hatállyal szűnt meg Soltra munkaviszonya a főiskola gyakorló iskolájában. Ugyanezen a napon kezdődött alkalmazása tanársegédként a Pécsi Pedagógiai Főiskola Rajz Tanszékén.

⁹⁵ ÓDOR 2008, 357.

⁹⁶ ÓDOR 2008, 357.

4.5. Soltra Elemér helyzete az 1950-es évek második felében

1957. április 6-án, dr. Melczer Tibor – gazdasági vezető – a Pedagógiai Főiskola Gazdasági Osztályának írt leveléből értesülünk Soltra Elemér főiskolai katedravesztéséről.⁹⁷ E dokumentumban az elbocsájtást anyagi okokkal indokolja a Pedagógiai Főiskola gazdasági vezetője, nevezetesen 1956. október 24. és október 31. közötti időszakban történt többletilletmény felvételével.

A katedravesztés körülményeinek más megvilágítást ad, hogy a levéltári dokumentumok között Soltra fegyelmi vizsgálatának határozata és jegyzőkönyve nem található meg, ugyanis 1989. októberében ezen iratok kölcsönzésre kerültek a Tanárképző Főiskola irattárából és később nem kerültek oda vissza.⁹⁸ Azonban Somogyvári János – akit Soltrával egy időben távolítottak el az egyetemről – fellebbezési kérvénye megmaradt. A fellebbezése 1957. április 5-én elutasításra került, mert: „a fegyelmi eljárás során igazolódott, hogy 1956. október hó folyamán olyan magatartást tanúsított, melyről kitűnt, hogy szemben állt a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével”.⁹⁹

Azért gondolom, hogy Soltrát is az '56-os megnyilvánulásai miatt távolították el a főiskoláról, mert a főiskola igazgatója – dr. Wéber Mihály – '57. április 8-án az Oktatásügyi Minisztériumnak írt levelében az elbocsájtás okaként ugyanazt határozza meg, mint amit – a Soltrával egyszerre elbocsájtott – Somogyvári fellebbezésének elutasítására írt válaszul, azaz: magatartása a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével szemben áll.¹⁰⁰

Soltra Elemér pozíciói a Főiskola mellett a Képző- és Iparművészek Szövetsége alá tartozó Baranya megyei Munkacsoportban is biztosnak tűntek. A kritikák ellenére, Soltra 1954 után is a Munkacsoport vezetőségének tagja maradt. Sajtóreprézntációja pozitív.¹⁰¹

Ugyan nem mutatható ki közvetlen kapcsolat a Munkacsoporton belüli átalakulás és a forradalmi szerepvállalás között, de mindenképp – ha nem is olyan markáns – cezúraként kell megemlíteni 1957. januárját. Ekkor ugyanis a képző- és iparművész szövetség Baranya megyei Munkacsoportjának Budapestről címzett levél érkezett. A levélben a Szövetség szervezeti átalakulását közölték. Ennek hatására '57 februárjában a pécsi képzőművészeti életet is

⁹⁷ PTE-EL- VIII.205.B.50.DOBOZ. 303/1957.

⁹⁸ PTE-EL- VIII.205.B.36.DOBOZ. BIZ.6/1956-57

⁹⁹ PTE-EL- VIII.205.B.50.DOBOZ. 357/1957.

¹⁰⁰ PTE-EL- VIII.205.B.50.DOBOZ. 308/1957.

¹⁰¹ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1956. 02. 07.

átszervezték: a képzőművészeket stílusirányzatonként tömörítették egy-egy vezető mögé. Soltra Elemér nem került indexre ebben az átalakítási folyamatban. A Munkacsoport új, négy egysége közül a Baranya megyei művészek Szinyei csoportjához tartozók elnöke lett. A másik három csoport vezetője Martyn Ferenc, Erdősi András és Gebauer Ernő. A szétdarabolt munkacsoport ötlete egyébként hamar kifulladt, az 1957-es év végén a vezetőség lemondott.¹⁰²

Véleményem szerint Soltrát a kultúrpolitika döntéshozói nem tekintették rendszerellenesnek, mivel – ahogy láttuk – a művészkörön belüli pozíciója megmaradt és a továbbiakban is rendezhetett önálló kiállításokat.¹⁰³ Emellett a tanári praxistól sem tiltották el teljesen, „csupán” a Főiskoláról mozdították el. Főiskolai állásvesztése után a Leőwey Klára Gimnázium tanára lett,¹⁰⁴ ott tanított 1957 és 1966 között.¹⁰⁵

Úgy gondolom a Soltra iránti bizalom a kultúrpolitikai döntéshozók körében 1961-ben állt helyre. Ez az időpont egybeesik a kádári nézőpontváltással is, melynek tételmondata: „Aki nincs a Magyar Népköztársaság ellen, az vele van; aki nincs az MSZMP ellen, az vele van; és aki nincs a Népfront ellen, az vele van”.¹⁰⁶ Ugyan Soltra Elemér életrajzi elemeiből azt olvasom ki, hogy a művész nem kívánta magát direkt a rendszerrel szembe helyezni, azonban az 1956-os megnyilvánulása(i) miatt mégis érzékeltették vele a kegyvesztetti állapotot.

A kibékülésre a Pogány Ö. Gábor által szerkesztett, a szocialista művészet támogatására 1960-ban létrehozott *Művészet* című folyóirat hasábjain került sor.¹⁰⁷ A cikk apropóját Pécs új képzőművészeti alkotásait összefoglaló cikk adta, melybe bekerült a forradalommal közel egy időben, 1956 őszén Soltra Elemér és alkotótársa Gádor Emil¹⁰⁸ által a Meszesi Általános Iskola előcsarnokába készített freskó.¹⁰⁹ A falfestmény egy sokalakos kompozíció, amely szimbolikájában a bányászok élete fedezhető fel. Balról jobbra haladva a család, majd az idős bányászt hallgató falnak támaszkodó két férfi áll, végül pedig a munkába indulók csoportja

¹⁰² SARKADINÉ 1963, 306

¹⁰³ 1957 Pécs – TIT székháza; 1958 Pécs – JPM; 1959 Budapest – Műcsarnok; 1959 Szentes, Békéscsaba, Gyula (ART PÉCS)

¹⁰⁴ CSVMRGK

¹⁰⁵ Soltra Leőweys múltjára vonatkozó adatot a gimnázium honlapján találtam.

¹⁰⁶ RAINER M. 2010, 22.

¹⁰⁷ PATAKI 1999, 142.

¹⁰⁸ GÁDOR EMIL: (1911, Pécs – 1998, Budapest) festő, grafikus. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán tanult, mesterei: Glatz Oszkár, Rudnay Gyula és Varga Nándor Lajos. 1945 és 1958 között élt Pécsen. Ez idő alatt Kelle Sándorral vezette a Képzőművészeti Szabadiskolát. (ROMVÁRY 2010, 254.)

¹⁰⁹ A festményről készült kép az 1. számú mellékletben megtekinthető

fejezi ki a kép lüktetését. Az iskolában elhelyezett falfestmény által egyszerre jelenik meg a díszítő funkció és a közvetlen tudatformálás is.¹¹⁰

A festményről a folyóirat olvasói a következő beszámolót olvashatták: „1956-ban készült el a meszesi új általános iskola világos, tágas, szép épülete. A mettlachi padlóburkolatú előcsarnok díszítésére Soltra Elemér és Gádor Emil kapott közös megbízást. Hatalmas ablak mellett, osztatlan, nagy falfelület kínálkozott a munkára. A két fiatal művész az ellenforradalom legnehezebb napjaiban készítette és fejezte be alkotását.”¹¹¹ Az idézet utolsó mondatával, – véleményem szerint – a cikk írója, Sarkadiné Hárs Éva rehabilitálja Soltrát azzal, hogy kiemeli: a festőművész munkájával az ellenforradalom idején is a szocializmust szolgálta.

Soltra Elemér 1950-es években betöltött pozíciójáról elmondható, hogy a forradalom után nem kerül egyértelmű tiltás alá, de személye kompromittálódott így a főiskolai katedráról távoznia kellett. Azt, hogy az állásvesztésről felsőbb körökben, vagy helyi szinten döntöttek nincs információnk. Elképzelhetőnek tartom, hogy Soltra állásvesztése egy helyi túlkapás következménye, hiszen a tanári praxistól nem távolították el teljesen, úgy ahogy a képzőművészeti megjelenéseit sem blokkolták – egyedül épületdíszítő munkáiról nincs tudomásunk 1957 és 1961 között. Látványos felmentést 1961-ben tapasztalhatunk, ekkor jelenik meg ugyanis róla az a cikk, melyben tulajdonképpen igazolják az 1956-os szerepvállalását. Feltételezem, hogy ez a felmentés is kellett ahhoz, hogy 1961-ben Soltra visszatérhetett közterületi művei által a társadalom szocialista neveléséhez.

5. Soltra Elemér a '60-as évek elején: az uránvárosi mozaikok története

5.1. A legényszálló épülete

Soltra Elemér a hatvanas évek elején még szocreál stílusban készült alkotásai a mai Hajnóczy Kollégiumban találhatóak. A művésszel és alkotásával való megismerkedésem gyökerei ehhez: az *Irodalom* és *Zene* című mozaikokhoz köthető. Kutatásom kezdetén az uránvárosi legényszállóba készített mozaikokkal foglalkoztam részletesebben, így a dolgozatban is kiemelt helyet foglal el e téma bemutatása. Mielőtt azonban a mozaikok születési

¹¹⁰ BERÉNYI, 2003. 11

¹¹¹ SARKADINÉ 1961, 24-25

körülményeire térnék fontosnak tartom bemutatni, hogy milyen épített környezetbe illeszkedtek be ezek a képzőművészeti alkotások.

A legényszálló épülete nem magányosan áll az 1960-as évekbeli Pécs városszélén, hanem illeszkedik egy jól megtervezett városfejlesztési koncepcióba. Az építkezésre azért került sor, mert a várostól 10-12 kilométerre fekvő uránbányák dolgozóinak lakhatási problémáit meg kellett oldani, így Uránváros, vagy ahogy még ekkor hívták Újmecsekalja alapvető funkciója a lakhatás lett.¹¹² A mai Hajnóczy József Kollégium, továbbá a Laterum Hotel és a Laterum Kollégium épületegyütteséből álló tömböt a Mecseki Ércbányászati Vállalat a család nélküli, illetve azon vidéki dolgozói számára emelte, akik lakás hiányában nem tudtak, vagy nem szándékoztak Pécsre költözni. Innen a korabeli legényszálló elnevezés is.¹¹³

A legényszálló építéséről több adatot is megtudhatunk a megyei hírlapból. Például 1960 októberében örömmel hozzák az olvasók tudtára, hogy: „Felkészült a télre az építőipar. – Teljes ütemben folyhat a munka az áruházon, a posta épületén, a legényszálló B-C-D tömbjében, a hétemeletes lakóépületekben, a panelházakban.” Az építkezés befejezéséről és költségéről pedig egy 1962. júliusi cikkből értesülhetünk: „Kétszáznyolcvan új lakást adtak át rendeltetésének az év első felében. A lakásépítkezések mellett természetesen más jellegű épületeket is befejeztek. Június 25-re készültek el az új-mecsekaljai irodaházzal, amely közel 12 millió forintos beruházással épült. — Ugyancsak befejezték az új- mecsekaljai legényszálló C és D tömbjét, amelynek az építési költsége együttesen megközelítette a 20 millió forintot.”¹¹⁴

5.2. A kétezrelékről

Uránvárost ma is a szocialista településrendezés és építészet jól sikerült és élhető példájaként tartjuk számon. Egyedi hangulatához hozzájárul, hogy a házak közötti tereket szökőkutak és szobrok a tégláépületeit pedig domborművek és mozaikok díszítik. Dénesi Ödön¹¹⁵ és társai a tervezésnél nagy súlyt fektettek arra, hogy az új városrész műalkotásokkal

¹¹² PILKHOFER 2008, 184.

¹¹³ PILKHOFER 2008, 193-194.

¹¹⁴ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1962. 07. 12.

¹¹⁵ DÉNESI ÖDÖN: (1921, FENYVESVÖLGY – 2011) építészmérnök, várostervező. 1951-ben a Műegyetemen szerzett építészmérnöki diplomát. 1958-ban a minisztérium a városrendezési részleg megszervezésére a Pécsi Tervező Vállalathoz helyezte, ahol vezető tervezőként tevékenykedett egészen 1945-ig. Pécshez kapcsolható fontosabb munkái: Uránváros alapterve és beépítési terve (1955-1956); Uránváros lakóépületek (1972); Szigeti városrész rendezési terve (1961-től). (ROMVÁRY 2010, 163-164.)

gazdagodjon. Uránváros központi beruházási keretének 2 ezrelékét az építkezés járulékos költségeként erre a célra, vagyis a műalkotásokra fordították.¹¹⁶

Ez a 2 ezrelékes keret azonban nem csak az uránvárosi építkezésekre vonatkozott. Az állami építkezések képzőművészeti alkotásainak finanszírozásáról szóló 2006/1954. számú Minisztertanácsi határozat kimondja, hogy: „Az Országos Tervhivatal az állami építkezések beruházási keretösszegeit úgy hagyja jóvá, hogy azok 2 ezrelékét képzőművészeti alkotások beépítésére, illetőleg beszerzésére kell fordítani. Képzőművészeti alkotások alkalmazására művészeti szempontok által indokolt kivételes esetekben nagyobb hányad, legfeljebb azonban a beruházási összeg 5 ezreléke fordítható.”¹¹⁷

Ez a keretösszeg volt hivatott biztosítani a középületek képzőművészeti alkotásokkal való díszítettségét, illetve az alkotóművészek folytonos munkaellátottságát. Az új beruházási munkák művészek közötti elosztását, zsűrizését és tiszteletdíjuk megállapítását a lektorátus végezte. Azonban mielőtt a lektorátusokról beszélnénk tisztáznunk kell ennek fogalmát.

A Képzőművészeti Alapnál 1955 májusától működött képző- és iparművészeti lektorátus, mely az Alap javaslatára jött létre és szervezetileg alá volt rendelve. A lektorátus megalakulásakor a következőket tűzte ki célul: egységes zsűrizés megteremtése, fejlett művészi színvonal biztosítása és művészeti nevelőmunka érvényesülése.¹¹⁸

Soltra Elemér mozaikpályázata 1961-ben készült, még a Képző- és Iparművészeti Lektorátus születése előtt. A kész alkotás zsűrimeghívóján a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapja olvasható feladóként.¹¹⁹ Ebből az látszik, hogy a Lektorátus létrejötte előtt a pályázatok elbírálását az Alapon belül működő lektorátus végezte.

A pályázatra való behívás azonban nem ment mindig zökkenőmentesen. Az 1972-es Jelenkor első számában olvashatjuk, hogy: „Képzőművészeink és helyi vezetőink hangot adtak annak a jogos igénynek, hogy az építkezéseknél már a tervezés idején vegyék figyelembe a képzőművészeti alkotások lehetőségét és ezek megvalósításához itt élő művészeink is kapjanak megbízásokat. (...) A Lektorátus és a Szövetség ezután a murális megbízások elosztásánál, a pécsi és baranyai beruházások képzőművészeti pályázatainál figyelembe vette a helyi művészeket is.”¹²⁰

¹¹⁶ PILKHOFFER 2008, 192-193.

¹¹⁷ MARTON 2017

¹¹⁸ HU-MNL-OL-XIX-I-3-I 22 DOBOZ.

¹¹⁹ HU-MNL-BAML- XXIII.113.C. - 25.001/1961

¹²⁰ HÁRS 1972, 94.

Hárs Éva cikkéből nem derül ki, hogy pontosan mikortól jutottak nagyobb szerephez a helyi művészek a városi beruházásoknál. Ugyanakkor a Lektorátus említése arra enged következtetni, hogy ez 1964 után történhetett. Ezzel szemben a képzőművészeket tömörítő a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Baranya megyei Munkacsoportjának 1959. évi munkatervében – melyet az MSZMP Baranya megyei Bizottságának hároméves Művelődési Programja határozott meg – a Művelődési Program kiemelt feladatáként rögzítik a megye képzőművészeti életével kapcsolatosan azt, hogy az építkezések művészi célokra fordítható kétezrelékes keretösszegű támogatásából a baranyai művészek nagyobb részvételi arányban tudjanak részesülni.¹²¹ Ez viszont magyarázatként szolgálhat számunkra, hiszen a Magyar Képző és Iparművészek Szövetsége, illetve a lektorátus is ekkor a Képzőművészeti Alap alá tartozott. Valószínűsítem, hogy a Munkacsoport együttes fellépése az Alapnál, ezen felül pedig a képzőművészek politikai megbízhatósága¹²² eredményezte azt a változást mellyel elérték a helyi képzőművészek bevonását a kétezrelékes keret felhasználásakor készítendő képzőművészeti munkákba. Ennek lehet tehát a következménye, hogy meghívást kapott 1961-ben a helyi illetőséggel nem rendelkező Rác András mellett Bizse János és Soltra Elemér az újmecsekaljai legényszálló mozaikjainak tervezéséhez.¹²³

5.3. Az újmecsekaljai mozaikok születési körülményeit lehetővé tevő intézményi háttér

Az előző fejezetekben az újmecsekaljai legényszálló építési körülményeit, illetve az újonnan létesített épületekbe helyezendő képzőművészeti alkotások kivitelezésének anyagi háttérét biztosító rendelkezést mutattam be. A következőkben a mozaikok születését és azok körülményeit befolyásoló politikai tényezőkről kívánok értekezni.

Művelődésügyi szempontból a minisztérium mellett kiemelten fontos intézménnyé a Képzőművészeti Alap vált az '50-es '60-as évek fordulójától. Ennek oka abban állt, hogy a képzőművészetet igazgatni kívánó Művelődésügyi Minisztérium – ahogy a 1960/61-es munkatervéből is kiolvasható¹²⁴ – a szocialista realista stílus hegemoniájának megteremtését tűzte ki továbbra is zászlójára. Mindezt a döntéshozók úgy kívánták elérni, hogy az Alapot

¹²¹ SARKADINÉ 1964, 311

¹²² HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ.

¹²³ SARKADINÉ 1964, 313

¹²⁴ HU-MNL-BAML- XXIII.113.C. - 25.177/1960

mecénásnak tették meg.¹²⁵ Fontos kiemelni azt, hogy a művészek kizárólagosan az Alaptól tudtak megrendeléshez jutni. Így több egymás mellett futó, akár konkurenciát jelentő művészetet támogató szervezettel nem találkozunk. Ez kedvezett a döntéshozók számára, hiszen a céljuk elérését pont ebben, azaz a szocreál stílusú művek szisztematikus és kizárólagos megrendelésében látták.

A szocialista realizmus támogatását kívánta erősíteni egy 1959 őszén aláírt az Alap és a Minisztérium között történt megállapodás is, mely „háromoldalnyi szöveg sokkal inkább volt alávetési nyilatkozat, mint bármi más”.¹²⁶ Ennek értelmében a Képzőművészeti Alapot a Művelődésügyi Minisztérium vette kezelésbe. A minisztériumi kézbevétel tényének a tudomásulvétele mellett az Alapnak el kellett fogadnia a műbírálati hatáskörök centralizációját és a zsűrizés eljárásrendjét is. A megállapodásban foglaltakat nem rögzítette jogszabály. A szervező és végrehajtó szervként kijelölt Képzőművészeti Alap nem volt az államigazgatás része, ennek megfelelően pedig nem hozhatott igazgatási határozatokat, szerepe inkább adminisztrációs jellegűvé vált.¹²⁷ Ezzel a minisztérium vált minden jónak és ezzel együtt minden rossznak is a forrásává. A képzőművészeti osztálynál – a fenyegetőzésen túl – nem maradt olyan eszköz, amellyel saját érdekeiket, illetve a művészeket tudták volna védeni.¹²⁸

A Művelődésügyi Minisztérium 1960/61-es év főbb tevékenységei közé irányozta elő a tömegek szocialista nevelését, illetve műveltségi színvonaluk emelését. A célkitűzések között megjelenik, hogy „Olyan szervezeti feltételeket kell biztosítani, amelyek (...) biztosítani tudják a művészet szocialista vonásainak erősítését”.¹²⁹ A minisztériumi irányelveket tartalmazó levél a kitűzött célok elérése érdekében az állami lektorátus kialakítását is kilátásba helyezi.¹³⁰

5.4. Mellőzöttek és futtatottak

Fontos leszögezni, hogy az állami beruházások során a kétezrelék lehetőségéből adódó képzőművészeti alkotások elkészítéséhez nem férhetett hozzá akárki. Előállhatott olyan szituáció, hogy a művész ugyan kapott az Alaptól egy-egy munka elkészítésére megbízást, azonban az Alap érdekérvényesítő képességének csökkenése miatt nem biztos, hogy meg is

¹²⁵ HORVÁTH 2015, 235

¹²⁶ HORVÁTH 2015, 235

¹²⁷ HORVÁTH 2015, 235

¹²⁸ HORVÁTH 2015, 236

¹²⁹ HU-MNL-BAML- XXIII.113.C. - 25.177/1960

¹³⁰ HU-MNL-BAML- XXIII.113.C. - 25.177/1960

tudta valósítani elképzelését. Emellett azzal az eshetőséggel is számolnunk kell, hogy valamely képzőművész személye és/vagy munkássága miatt összeegyeztethetetlen a szocialista értékrenddel. Ebben az esetben a neve föl sem merült a megrendeléseknél.

Az újmecsekaljai legényszállóba elhelyezett képzőművészeti alkotások kapcsán is elmondható, hogy voltak a kivitelező művészek személyében bekövetkezett változások, illetve találhatunk olyan mozaikterveket is, melyek csak a művész dolgozószobájának tervezőasztalán valósultak meg.¹³¹ Soltra Elemér egy olyan szereplő ebben a történetben, akinek valósult meg mozaikja az épületben, de tervei is maradtak a dolgozóasztalán.

Soltra két mozaiktervét tudta kivitelezni. A mozaikok a Művelődésügyi Minisztérium által meghatározott célrendszerbe, azaz a tömegek szocialista nevelésébe tökéletesen beilleszthetők. Ezeknek az alkotásoknak funkciójuk van. Azt a magatartást jelenítik meg, ami a legényszálló lakóitól elvárt. Témájuk – a Zene, illetve az Irodalom – nem túl mozgalmas, az épület rendeltetéséhez illeszkedik.¹³² Soltra jó pedagógusként mozaikjain keresztül irányt mutat a munkából megpihenni térők számára, a szabadidő hasznos eltöltésére hívja föl a figyelmet.¹³³

1961. december 31.-én jelent meg a Dunántúli Naplóban a pécsi képzőművészek éves teljesítményéről szóló értékelés. Itt szó esik Soltra Elemér és Bizse János mozaikterveiről, de a cikk nem részletezi ezeket a munkákat. „A Képzőművészeti Alap megbízásából Bizse János egy mozaiktervet és egy műanyaggal festett falkép tervét, Soltra Elemér egy mozaik tervét, Lantos Ferenc pedig egy oszlop mozaik burkolatának tervét készítette el. Mindhármuk munkáját elfogadta a Képzőművészeti Alap zsűrije”¹³⁴ Ezen sorok alapján feltételezem, hogy az itt említett mozaiktervek lesznek azok az alkotások, melyek 1962-ben a legényszállóba fognak kerülni. A Dunántúli Napló a mozaikok elkészültéről is a közölt tudósítást, melyben kitér arra, hogy a zsűri a mozaikterveket elfogadta, illetve azt is közli, hogy az alkotások felszerelését a Képzőművészeti Alap kivitelezővállalata fogja végezni.¹³⁵

¹³¹ HORVÁTH 2015, 236

¹³² LÁNCZ 1963, 23

¹³³ A mozaikról készített fotó a 2. számú mellékletben megtekinthető.

¹³⁴ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1961. 12. 31.

¹³⁵ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1962. 07. 05. - „Két pécsi festőművész, Soltra Elemér és Bizse János¹³⁵ kapott megbízást az újmecsekaljai legényszálláson elhelyezésre kerülő mozaikok elkészítésére. Soltra Elemér mozaikjai a kulturáltan pihenő, szórakozó ifjúságot ábrázolják. Bizse János pedig Pécs jellegzetes épületeit sorakoztatja fel szintén mozaikokból kirakva. Már mindkét művet átvette a Budapestről kiszállt zsűri, csak a felszerelés van hátra, amit a Képzőművészeti Alap kivitelező vállalata fog elvégezni”

Soltra Elemérrel ellentétben más művészek személye körül heves konfliktus bontakozott ki. A vita két – az ÁÉTI által – meghívott képzőművész: Kondor Béla¹³⁶ és Csernus Tibor¹³⁷ alkalmassága körül zajlott. Az egyik oldalon az Általános Épülettervező Vállalat (ÁÉTI), velük szemben foglalt állást a Képzőművészeti Alap és a Művelődésügyi Minisztérium.¹³⁸

A vita gyújtópontjában az állt, hogy az ÁÉTI és a Képzőművészeti Alap között előzetesen szóban rögzített megállapodásban foglalt művészek – Kondor és Csernus – helyett írásban a Képzőművészeti Alap más művészeket jelöltek meg a mozaikok megalkotására. Ezt az eljárást nehezítette 1960. június 10-i levelében Mihályffy Lóránd főmérnök és Szende László irodavezető. Válaszukban kiemelik, hogy amennyiben az Alap nem tér vissza a jegyzőkönyvben foglalt művészek kijelöléséhez, kénytelenek lesznek a munkától elállni.¹³⁹

A Képzőművészeti Alapnál 1960. június 21-én meg is született a válaszlevél az ÁÉTI felvetéseire, ebben Ujvári Béla vezető szaklektor kifejti, hogy a Munkaelosztó Bizottság csupán javaslatot tesz a személyek kijelölésére, mely javaslatot a művelődésügyi miniszter megbízásából Aradi Nóra¹⁴⁰ – mint a Képzőművészeti Önálló Osztály vezetője – megvétőzhat. Ujvári leveléből az is kiderül, hogy Kondor Béla megbízását ő ellenezte, melyet ellenzést Aradi Nóra jóváhagyott, Csernus Tibor esetében pedig maga az Önálló Osztály vezetője emelt vétót.¹⁴¹

1960. július 4-én tovább folyt a levelezés Csernus és Kondor mozaikjainak ellehetetlenítése ügyében, a Képzőművészeti Alaptól Szilárd György igazgató fogalmazott levelet a Művelődésügyi Minisztérium Önálló Osztályának. Ebben kifejti, hogy a szobán forgó

¹³⁶ KONDOR BÉLA: (1931, Pestszentlőrinc – 1972, Budapest) festőművész, grafikus. 1950-1956 között a magyar képzőművészeti főiskola hallgatója festő, majd grafika szakon. ugyan sokféle stílusban otthonosan mozgott, a hatvanas években sem a hivatalos, sem a nem hivatalos művészi irányzatokba nem illeszkedik a régi mesterekhez visszanyúló egyéni látásmódjával. ennek következtében munkáit legtöbb esetben kizsűrizik, terveit nem fogadják el. ugyanakkor a fiatal a fiatal grafikusok iskolateremtő mesterként tisztelték. (SASVÁRI ET. AL. 2018, 363.)

¹³⁷ CSERNUS TIBOR: (1927, Kondoros – 2017, Párizs) festőművész, grafikus. 1946-1953 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakára járt Bernáth Aurél osztályába. Kezdetben tájképeket, majd portrékat fest. 1957-es párizsi utazása folyamán ismerkedik meg a tasizmussal és a szürrealista decollage technikával, melynek hatására alakul ki iskolateremtő szürnaturalizmusnak és mágikus realizmusnak is nevezett, de alapvetően figuratív és realista stílusa, melyet könyvek illusztrátoraként sikeresen alkalmaz. Önálló kiállítási lehetőséget itthon nem kap, ezért 1964-ben Párizsba költözik, ahol bekapcsolódik a *Figuration Narrative* mozgalomba. (SASVÁRI ET. AL. 2018, 359.)

¹³⁸ HORVÁTH 2015, 236

¹³⁹ HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ.

¹⁴⁰ ARADI NÓRA: (1924-2001) művészettörténész, kultúrpolitikus. Az ötvenes évek közepétől, a hatvanas évek közepéig különböző funkciókat töltött be a hivatalos művészetpolitikában. A művészetpolitika képzőművészeti szegmensének egyik legfontosabb ideológusa. (SASVÁRI ET. AL. 2018, 178.)

¹⁴¹ HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ.

két képzőművész helyett Soltra Elemér és Keserű Ilona¹⁴² festőművészeket jelölték ki a mozaikok elkészítésére. Ugyanebben a levélben a Képzőművészeti Alap igazgatója Aradi Nórát – mint a Képzőművészeti Önálló Osztály vezetőjét – kéri meg, hogy az álláspontról értesítse az Általános Épülettervező Vállalatot.¹⁴³

Aradi Nóra az ÁÉTI-t értesítő 1960. július 16-i levelében a következő módon indokolja, hogy miért volt szükséges nézőpontjuk szerint a művészcsere, azaz Soltra Elemér és Keserű Ilona kijelölése.¹⁴⁴ „A Munkaelosztó Bizottság személyi kijelölését a Művelődésügyi Minisztérium képzőművészeti osztálya változtatta meg, a javasolt művészek eddigi, hasonló jellegű munkásságának, művészeti szemléletének, és egyéb körülményeknek mérlegelése alapján.”¹⁴⁵

Ez utóbbi forrásrészletből kitűnik, hogy Soltra Elemér már 1960-ban sem tekinthető mellőzött művésznek, sőt a Művelődésügyi Minisztériumban igen előkelő a híre. Mindemellett azt is látnunk kell, hogy vannak olyan alkotók, akiket a hatalom semmilyen módon sem kíván helyzetbe hozni. A vitában egyébként az építészek mutatkoztak legerősebbnek, ugyanis hiába küldte a Képzőművészeti Alap és Aradi Nóra is az erőteljes leveleiket a Csernustól és Kondortól elvett, majd Soltrára és Keserűre bízott mozaikok végül nem készültek el.¹⁴⁶

A sajtóban persze a legényszállóba tervet készítő művészekről, a vitáról, sőt még a megvalósult alkotásokkal rendelkező képzőművészekről sem esik szó. Pontosabban Soltra Elemér és Bizse János neve mellett más művészek említésével nem találkozunk. Azt gondolom ez azért lehet így, mert Soltra Elemér és Bizse János a pécsi képzőművészélet kiemelt és ismert alakja. Az, hogy az uránvárosi legényszállóban alkotással rendelkező művészek közül csak ők lesznek azok, akik a megyei napilapban megjelennek, véleményem szerint a népszerűségükben, ismertségükben keresendő. Hozzájuk tudnak kapcsolódni a baranyai emberek, míg a budapesti Rác Andráshoz – akinek szintén elkészült a mozaikja a legényszállóban – kevésbé.

¹⁴² KESERŰ ILONA (1933, PÉCS -) festő. A Képzőművészeti Szabadiskolába jár Pécssett, ahol Martyn Ferenc a mestere. A budapesti Képzőművészeti Gimnáziumba, majd a Képzőművészeti Főiskolán folytatja tanulmányait. 1962-63-ban olasz állami ösztöndíjas Rómában. 1973-tól a JPTE-n rajzot és festészetet tanít. (ROMVÁRY 2010, 390.)

¹⁴³ HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ.

¹⁴⁴ HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ

¹⁴⁵ HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ.

¹⁴⁶ HORVÁTH 2015, 237

6. Úton az absztrakt felé

6.1. Az absztrakttal kapcsolatos művészetpolitikai elvek megváltozása

Az ötvenes-hatvanas évek Magyarországnak absztrakt művészettel kapcsolatos álláspontja messziről tekintve egészen világosnak tűnhet számunkra: az absztrakt negatív fogalomként jelenhet meg előttünk. Közelebbről tekintve azonban már láthatjuk a hivatalos művészet határvonalainak a hullámlását, például az absztrakt irányába mutató épületdíszítő munkák engedélyezésén keresztül.¹⁴⁷

Az absztrakt művészet kultúrpolitikai értelmezése kapcsán vissza kell kanyarodnunk egészen az 1940-es évek második feléig. Mélyi József szerint: „Magyarországon, a szovjet politikai érdekszféra országaihoz hasonlóan, szovjet mintára, az absztrakciót 1947-48 folyamán a kultúrpolitika, mint formalizmust¹⁴⁸ bélyegezte meg, és elutasította, sőt tiltott művészeti irányok közé sorolta”.¹⁴⁹

Az 1947-48-as fordulópontot követően egyes művészeket fokozatosan lehetetlenítettek el különböző politikai támadások által. Maga a Képzőművészeti Főiskola – Bernáth Aurél¹⁵⁰ személyében – is beszállt az absztrakt elleni állásfoglalásba. Az ötvenes évek közepéig változatlan maradt az absztrakt művészettel szembeni tiltás.¹⁵¹ Az 1956-os forradalom leverése után rövid ideig sajátos vákuum alakult ki, mert a művészetpolitika korábbi irányítása szétesett, az új irányítók pedig nem tudtak kellő figyelmet fordítani a képzőművészetre. Az ideológiai kézivezérlés elbizonytalanodását jelezte az 1957-ben a budapesti Műcsarnokban megrendezett Tavaszi Tárlat.¹⁵² A tárlat jelentősége abban állt, hogy nyilvánosságot kaptak az évek óta bemutatás reménye nélkül dolgozó művészek, illetve – ugyan korlátozottan – értékesítési lehetőséget is biztosított volna a művészeti térből kiszorított alkotók számára. Úgy tűnt, 1957 őszére az absztrakt elleni fellépés tervei lekerültek a napirendről. Ekkor azonban a Művelődésügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztálya élére egy keményvonalas, ugyanakkor

¹⁴⁷ MÉLYI 2018, 161.

¹⁴⁸ Dekadens művészi, esztétikai irányzat, amely tagadja a művészet eszmei tartalmának a fontosságát, a művészetet elszakítja a társadalmi élettől, s öncélúvá teszi a formát. - <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/f-28F2F/formalizmus-2C0FC/> (2024. 03. 27.)

¹⁴⁹ MÉLYI 2018, 162.

¹⁵⁰ BERNÁTH AURÉL (1895, Marcali – 1982, Budapest) festőművész. 1915-től a nagybányai művésztelepen tanul, majd 1918-ban – leszerelése után – kapcsolatba lép Kassákkal. 1921 és 1927 között Bécsben és Berlinben él. 1945-ben nevezik ki a Képzőművészeti Főiskola tanárává, az ötvenes évek végétől az egyik legbefolyásosabb magyar művész. (SASVÁRI ET. AL. 2018, 358.)

¹⁵¹ MÉLYI 2018, 162.

¹⁵² PATAKI 1999, 142.

a művészetek iránt elkötelezett szakértő személy, a korábban már említett: Aradi Nóra került. Aradi érkezése után ugyan az 1956-os forradalom előtti évekhez képest a légkör sokat enyhült,¹⁵³ de az absztrakt művészet ismét nem kívánatossá vált. Ezzel párhuzamosan pedig megindult a szocreál fogalmának újragondolása.¹⁵⁴ Mindemellett meg kellett elégedni az ötvenes évek elején – a expresszionisták¹⁵⁵ és posztnagybányaiak¹⁵⁶ körében – kialakult képek szocrealizált változataival.¹⁵⁷ Mélyi József a bemutatott időszakot az alábbi módon foglalja össze: „A magyarországi hivatalos művészet ötvenes évek végi útkeresésének egyik legbiztosabb sarokpontja az a megállapítás volt, hogy az absztrakció és a szocialista realizmus egymást kizáró fogalmak”.¹⁵⁸

Az absztrakt ellen hadakozó hatalmi stratégia egyre nehezebben volt tartható, az Aczél György¹⁵⁹ által is képviselt „olvadás” kultúrpolitikája mellett. A hatvanas évek eleji kultúrpolitikánál megfigyelhető a múlt óvatos átértékelésének keretbe foglalása, melyben az Aradi Nóra-féle keményvonalas, mindenkor tiltásra és elhatárolódásra épülő művészetpolitika retorikája kevésbé érvényesülhetett.¹⁶⁰

A hatvanas évek elejétől kezdve az aczéli kultúrpolitika fontos eszköze lett az irodalmi folyóiratokban folytatott Új Írás-vita. Az absztrakt művészet helyzetének felülvizsgálatára irányuló nagy visszhangot kiváltó vitafolyam Németh Lajos 1961-ben megjelent cikkéből indult ki. Németh írásaiban a fiatalok tevékenységét érő hivatalos tiltás problémájára hívja fel a figyelmet. A korábbi fejezetben már bemutatott Csernus Tibor és Kondor Béla neve is előkerül a vita folyamán, ugyanis Németh nem érti, hogy őket miért csak illusztrátorként foglalkoztatják.¹⁶¹ Az Új Írás-vita 1963-ban záródik le, de ami mindenképp kirajzolódik a diskurzus lezárásból, hogy az általános politikai enyhüléssel kéz a kézben járó kultúrpolitikai olvadás következtében már nem számít deviánsnak a kísérletező művészet létjogosultságának említése.¹⁶²

¹⁵³ PATAKI 1999, 142.

¹⁵⁴ MÉLYI 2018, 162.

¹⁵⁵ Ehhez a csoporthoz sorolható többek között Domanovszky Endre és Fónyi Géza.

¹⁵⁶ Többek között Bernáth Aurél, Szentiványi Lajos, Miskolczy László tartozott ebbe a csoportba.

¹⁵⁷ PATAKI 1999, 142.

¹⁵⁸ MÉLYI 2018, 165.

¹⁵⁹ ACZÉL GYÖRGY: (1917-1991) kultúrpolitikus. 1957-1967-ben művelődési miniszterhelyettes. Hivatali súlyánál sokkal nagyobb befolyással rendelkezett a kultúrpolitikára és annak napi gyakorlatára, kiterjedt személyes kapcsolatrendszerének és az MSZMP első emberéhez, Kádár Jánoshoz fűződő baráti kapcsolatának köszönhetően. A később „három T” (támogatás, tűrés, tiltás) néven elhíresült művelődéspolitikai irányelvek megalkotója. (RAINER M. 2010, 32.)

¹⁶⁰ MÉLYI 2018, 166.

¹⁶¹ MÉLYI 2018, 167.

¹⁶² MÉLYI 2018, 166-168.

Az absztrakt művészet körül bekövetkezett álláspontváltozásról tehát elmondható, hogy egy évtized alatt a hivatalos tiltástól eljutott a túrt létezésig, miközben a szocialista realizmus fogalma degradálódott, többé nem nyújtott viszonyítási pontot. Ez a túrt állapot pedig lehetővé tette az absztrakt művészek számára – korlátozottan ugyan – az engedélyezett kiállításokat. A változás folyamatának okai között megtalálható a nemzetközi politika enyhülése, illetve a művészettörténeti stílusok megítélésének változása is. Természetesen érdemes azt kiemelni, hogy a kultúrpolitikából nem az ellenségképállítás tűnt el, hanem ez az ellenségkép az absztraktról más – elsősorban a nyugati irányzatokhoz kapcsolódó neoavantgárd – művészeti irányok felé mozdult el.¹⁶³

6.2. Martyn Ferenc védőernyője alatt...

Ebben a megváltozott kultúrpolitikai környezetben érhető tetten Soltra Elemérnek az absztrakt festészet iránti érdeklődése. Az 1960-as években a képzőművész munkásságában megfigyelhető, hogy a szocialista realista stílusú alkotások helyét kezdi átvenni az absztrakt művek. Ugyan Soltra absztrakt korszaka művészetében egy rövid periódus – mely az 1960-as évekre és az 1970-es évek elejére tehető –, mégis meghatározó, hiszen az absztrakt festészet által a pécsi képzőművészeti életben társakra talál,¹⁶⁴ a csoportosulás pedig egy alkotóközösség kiépüléséhez vezet. Azt gondolom az vitathatatlan, hogy ennek az alkotóközösségnek a létrejöttéhez és működőképességéhez mindenképp szükség volt Martyn Ferenc személyére és tekintélyére. Utóbbi – véleményem szerint – a hazai és nemzetközi művészeti életben is jelentkező ismertségén alapult. Martyn Ferenc ugyanis már az 1940-es évektől kezdődően foglalkozott absztrakt festészettel, tagja volt az Elvont Művészek Csoportjának, mely csoport 1947-ben még Párizsban rendezett kiállítást.¹⁶⁵ Az absztrakt festészet a vasfüggöny országaiban a szabadság gesztusát jelentette, mely komoly kritikát is magában hordozott¹⁶⁶ a merev struktúrát követő szocialista rendszerrel szemben. Érthető tehát, hogy 1948 után absztrakt műveivel miért nem jutott nyilvánossághoz, azonban a műterme zártságában Martyn tovább készítette absztrakt munkáit.¹⁶⁷ Az alkotóközösséget – melynek tagjai Martyn Ferenc, Bizse

¹⁶³ MÉLYI 2018, 173-175.

¹⁶⁴ TÓNUSOK, 2022.

¹⁶⁵ MÉLYI 2018, 176.

¹⁶⁶ TÓNUSOK, 2022.

¹⁶⁷ ROMVÁRY 2010, 489.

János, Soltra Elemér, Lantos Ferenc, Simon Béla és Kelle Sándor voltak – néhol Pécsi Hatokként is hivatkozzák.¹⁶⁸

Soltra absztrakt művészetében érzékelhető a mester, Martyn Ferenc hatása.¹⁶⁹ Míg a korai absztrakt *Kő és víz* című sorozatában festőművészünk szorosan kapcsolódik Martynhoz szín- és formavilágával, addig a későbbi absztrakt fázisban már nem lesz tapintható ez a szoros kapcsolat, de Martyn Ferenc inspiratív hatása végig érzékelhető marad. Az absztrakt festmények korai címválasztásában megfigyelhető a statikusság – kő – és dinamikusság – víz – érzékeltetése. Soltra absztrakt korszakát végig kíséri címválasztásában az a gyakorlat, mellyel az absztrakt festményt címével a valósághoz köti. A művész ezzel a festményei tárgyiasságát sugallja, így igyekszik azokat visszakötni a tájkép, útleírás vagy a csendélet műfajához.¹⁷⁰ Ezzel pedig kimentti magát az absztrakttal szemben felmerülő kritikák alól.

Soltra munkásságát követve eddig nem talákoztunk olyan eseménnyel, ahol a művészete miatt lett volna a politika keresztüzenek kitéve. Ez valószínűsítem 1966-ig azért nem következett be, mert művészeti megnyilvánulásaival igyekezett a párt által diktált keretbe beleférni. A keretből való kihajolás – ugyan már a kultúrpolitikai enyhülés közben – aztán összeütközést hozott a szocialista realizmus ábrázolásmódjával szemben alternatívát jelentő Pécsi Hatok absztrakt festői és a hatóságok között.¹⁷¹ Az összecsapásra a beremendi vasútállomáson került sor, ahol a korábban lezsűrített Eszékre tartó kiállításanyagot – feltételezésem szerint az 1964-től a Képzőművészeti Alaptól függetlenül működő Lektorátus – megállították és a képek újra zsűrízése után – melynek következtében több képet, közte Martyn és Soltra festményeket is kiemeltek a kiállítási anyagból¹⁷² – engedték csak tovább a műveket. A kiállítás sajtószerelésével kapcsolatban érdekesnek találom azt, hogy a – képzőművészeti alkotásokkal kapcsolatos – sajtóban tapasztalható korábbi gyakorlattól eltérően nem lesz hírverése ennek az eseménynek. A Dunántúli Napló 1966 májusában nem említi az eszéki kiállítást, csak októberben – a jugoszláviai művészek Pécsi kiállítása kapcsán – közöl róla egy mondatot.¹⁷³

¹⁶⁸ DOBOVICZKI 2019.

¹⁶⁹ PÉCS AKTUÁL, 2022.

¹⁷⁰ TÓNUSOK, 2022.

¹⁷¹ DOBOVICZKI 2019.

¹⁷² DOBOVICZKI 2019.

¹⁷³ DUNÁNTÚLI NAPLÓ, 1968. 10. 08. - Mint ismeretes, a Magyar Képzőművészek Szövetsége Dél-dunántúli Területi Szervezete és a Horvátországi Képzőművészek Szövetsége szlavóniai szervezete között a közelmúltban baráti és csereviszony alakult ki, valamint olyan megállapodás, hogy 1966-ban kölcsönösen kiállítást rendeznek műveikből. Májusban a Pécs- baranyai képzőművészek kiállítását mutatták be Eszéken, nagy sikerrel, széles érdeklődés mellett.

Soltra Elemér és az absztrakt viszonyáról összességében úgy gondolom az mondható el, hogy a művészetpolitika által favorizált irányhoz mindig alkalmazkodók Soltra az absztrakttal kapcsolatos kultúrpolitikai enyhülés fölmérése, esetleges megtapasztalása után kezdte csak el a munkáját. Emellett a Martyn Ferenc tekintélyéből adódó védőszárny biztosan nagyobb magabiztosságra és cselekvőképességre ösztönözte.

7. Összegzés

Soltra Elemér munkásságával kapcsolatosan elmondható, hogy a '60-as évek derekáig művészetével a kijelölt kultúrpolitikai normákba illeszkedik. 1951-től kezdődően pedig a személyes művészetén túl a Munkacsoport élén intézményes szinten is fő képviselője lesz a kultúrpolitika által kijelölt iránynak. Az 1960-as évek közepéig nyúló pályáját ezzel az illeszkedéssel, simulással lehet legjobban jellemezni. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy az illeszkedések miatt több fordulóponton kell keresztülmennie a képzőművésznek.

A második világháború alatt tanulmányait megszakítani kényszerülő képzőművészhallgató nulladik fordulópontjaként tekinthető élete azon állomása, amikor frontszolgálatra kényszerül. Itt ugyan nem kultúrpolitikai normák követése miatt történik törés, de úgy gondolom ez az intermezzo mindenképp jelentős a művész számára. A háborút követően valami meg fog változni: vagy az irányelvekhez simulás, vagy teljes tiltás fog következni. Soltra hazatérte után sikeresen befejezi főiskolai tanulmányait, majd pedagógusként helyezkedik el először a budapesti főiskolán, majd Kaposváron.

Az 1951-es Pécsre költözése is tekinthető markáns változásként a művész életében, ugyanis ez a fordulat egy pezsgő – az '50-es évek kultúrpolitikai viszonyaihoz mérten mindenképp – művészi közösséghez való tartozást hoz el a számára. Ráadásul pozícióba ejtőernyőzésével ő lesz az, aki 1951 és 1954 között a Képző- és Iparművészek Szövetsége Baranya megyei Munkacsoportjának a vezetését ellátja. Hogy ő a Párt által futatott, annak igényeit kielégítő személy lett volna, arra csak következtetni tudok érkezési körülményeiből, illetve a művészetében felvett szocialista realista stílusból, mindenesetre a simulás jeleként vehetjük ezt a momentumot.

Ha művészetében fordulópontot nem is, de kényszerű kegyvesztettségi állapotot mindenképp hozott Soltra számára az 1956-os szerepvállalása. A főiskolai katedráról való eltávolítása miatt gondolom azt, hogy volt legalább egy markánsabb megmozdulása az októberi

pécsi események ideje alatt, azonban azt sem zárom ki, hogy valamiféle helyi túlkapás következtében kellett a főiskolai tevékenységével felhagynia 1957 áprilisában. Hogy miért nem tekintem mégsem teljesértékű fordulópontként az állásvesztést, azt azzal indoklom, hogy ugyan a főiskoláról eltávolították, de a pedagógusi pályát nem kellett elhagynia, továbbra is lehetett önálló kiállítása – 1957: Pécs; 1958: Pécs; 1959: Budapest, Szentes, Békéscsaba, Gyula¹⁷⁴ – illetve a Művelődésügyi Minisztérium is – igaz az 1960-as évek elejétől – megbízható alkotóként tekintett rá.

Kevésbé a szocialista realizmushoz, inkább a művészetpolitika vezetőinek kegyi közé való visszahelyezkedéseként értékelem Soltra 1961-es alkotásait az uránvárosi legényszállóban. A levéltári anyagokból kiolvasható: Soltra művészete és személye teljesen illeszkedik a Párt elvárásaihoz, ekkor ő valóban a futtatott szerepében azonosítható. Ugyanakkor az 1960-as évek képzőművészeti irányváltzásait már nem mérte fel olyan jól, hogy a keretből ne lógjon ki. Az absztrakt stílus irányába történő elmozdulásával megtörténik az, amire a művészetében addig nem találtam példát: összetűzésbe kerül a kijelölt művészeti irányvonallal a munkássága.

A kutatás folytatásánál új vizsgálati szempont lehet, hogy Soltra 1951-es pozícióba kerülését hogyan értékelték a pályatársai. Az 1956-os szerepvállalása körüli bizonytalanságokat tudná tisztázni az 1957-es elbocsájtásakor fogalmazott fellebbezési irat, melyet 1989-ben kiemeletek az iratanyagból. Ennek hiányában és más bevonható források vizsgálata nélkül pusztán feltételezésekbe tudunk bocsátkozni. Továbbá Soltra Elemér absztrakt korszakának vizsgálata is adhat új irányt és jelölhet ki új ívet a kutatás jövője szempontjából.

¹⁷⁴ ART PÉCS

8. Felhasznált irodalom és források

8.1. Felhasznált irodalom

BERÉNYI 2003. = BERÉNYI Ágnes: *Soltra Elemér – Szakdolgozat*. Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar, Pécs, 2003.

CSVGM ÉVKÖNYV 1939. = BENE Kálmán (szerk.): *A Csurgói Ref. Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium Évkönyve az 1938-39. iskolai évről*. Oszeszly M. Viktor Könyvnyomdája, Csurgó, 1939.

CSVGM ÉVKÖNYV 1940. = BENE Kálmán (szerk.): *A Csurgói Ref. Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium Évkönyve az 1939-40. iskolai évről*. Oszeszly M. Viktor Könyvnyomdája, Csurgó, 1940.

GÉGER 1998. = GÉGER Melinda: *Képzőművészeti élet Somogyban 1945-1990*. Somogy Megyei Múzeumok igazgatósága, Kaposvár, 1998.

GUSZTIN 2018. = GUSZTIN Rudolf: *Kultúrpolitika és diktatúra*. In: PÉTERI Judit (szerk.): *Magyar Zene*, Budapest 2018/1.

GYÁNI 2000. = GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.

GYARMATI 2010. = GYARMATI György: *Demokráciából a diktatúrába 1945-1956*. Kossuth Kiadó, Debrecen, 2010.

HÁRS 1972. = HÁRS Éva: *A pécsi képzőművészet kistükré*. In: SZEDERKÉNYI Ervin (főszerk.): *Jelenkor*, Pécs 1972/1.

HORNYIK 2018. = HORNYIK Sándor: *A szocialista realizmus reformja. A keleti, szovjet típusú modernizáció és a nyugati modernizmus találkozásai*. In: SASVÁRI Edit – HORNYIK Sándor – TURAI Hedvig (szerk.): *A kettős beszéd innen és túl. Művészet Magyarországon 1956-1980*. Vince Kiadó, Budapest, 2018.

HORVÁTH 2015 = HORVÁTH György: *A művészek bevonulása*. Corvina Kiadó, Budapest, 2015.

K. HORVÁTH 2011 = K. HORVÁTH Zsolt: *Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához*. In: *Korall*, Budapest, 2011/44.

KÖVÉR 2014. = KÖVÉR György: *Biográfia és társadalomtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

KORPA 2023. = KORPA Tamás: *Égtájak szerint tájékozódni Beszélgetés Újvári Dorottya kolozsvári művészettörténésszel*. In: BENKŐ Levente (főszerk.): *Művelődés*, Kolozsvár, 2023/4.

LABANCZ 2011. = LABANCZ Eszter Szidónia: „Szabadság” a vitatkozásban. *Aczél György kultúrpolitikájának néhány kérdése*. In: CSATA Zsombor et al (szerk.): *Erdélyi társadalom*, Kolozsvár, 2011/1-2.

LÁNCZ 1963. = LÁNCZ Sándor: *A pécsi légényszállás mozaikjai*. In: ARADI Nóra et al (szerk.): *Művészet*, Budapest, 1963/11.

LENKEY 1993. = LENKEY István: *Beszélgetés Soltra Elemér festő -és grafikusművésszel, a pécsi Kisgrafika Barátok Egyesülete elnökével*. Kisgrafika Barátok Egyesülete, Pécs, 1993.

MÉLYI 2018. = MÉLYI József: *Absztrakt határvonalak. A művészetpolitikai elvek változása (1958-1968)*, In: SASVÁRI Edit – HORNYIK Sándor – TURAI Hedvig (szerk.): *A kettős beszédén innen és túl. Művészet Magyarországon 1956-1980*. Vince Kiadó, Budapest, 2018.

ÓDOR 2008. = ÓDOR Imre (szerk.): *Pécs és Baranya 1956-ban*. BML, Pécs, 2008.

PATAKI 1999. = ANDRÁSI Gábor – PATAKI Gábor – SZÜCS György – ZWICKL András: *Magyar képzőművészet a 20. században*. Corvina Kiadó, Budapest, 1999.

PETRÓCZY-SAÁD 2022. = PETRÓCZY Gábor – SAÁD József: *Építésügy – tervezés – tervgazdaság*. In: HORVÁTH Gergely Krisztián (szerk.): *Ellenzélben*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Bp, 2022.

PILKHOFER 2008. = PILKHOFER Mónika: *Bányászat és építészet Pécsen a 19-20. században*. Pro Pannonia, Pécsi Bányástörténeti Alapítvány, Pécs, 2008.

RAINER M. 2010. = RAINER M. János: *A Kádár-korszak*. Kossuth Kiadó, Debrecen, 2010.

ROMVÁRY 2010. = ROMVÁRY Ferenc (főszerk.): *Pécs lexikon I.- II.* Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft, Pécs, 2010.

SARKADINÉ 1961. = SARKADINÉ HÁRS Éva: *Pécs új képzőművészeti alkotásai*. In: POGÁNY Ö. GÁBOR ET. AL. (szerk.): *Művészet*. Athenaeum, Budapest, 1961.

SARKADINÉ 1963. = SARKADINÉ HÁRS Éva: *A pécsi képzőművészeti élet 20 éve (1944-1963)*. In: PAPP László (szerk.): *A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1963*. JPM, Pécs, 1964.

SASVÁRI ET. AL. 2018. = SASVÁRI Edit – HORNYIK Sándor – TURAI Hedvig (szerk.): *A kettős beszéden innen és túl. Művészet Magyarországon 1956-1980.* Vince Kiadó, Budapest, 2018.

SZÜCS 1999. = ANDRÁSI Gábor – PATAKI Gábor – SZÜCS György – ZWICKL András: *Magyar képzőművészet a 20. században.* Corvina Kiadó, Budapest, 1999.

TÜSKÉS 1999. = TÜSKÉS Tibor (szerk.): *Levelek Takáts Gyulának.* Molnár Nyomda, Pécs, 1999.

8.2. Felhasznált online elérhető források

ART PÉCS = <https://art.pecs.hu/soltra-elemer/#kozso-kiallitasok> (Letöltés ideje: 2024. 05. 28.)

CsVMRGK = <http://diak.csvmrgk.hu/node/3828> (Letöltés ideje: 2023. 10. 23.)

DOBOVICZKI 2019. = DOBOVICZKI Attila: *Az eszéki vonat.*
<https://www.jelenkor.net/pecs/1405/az-eszeki-vonat> (Letöltés ideje: 2024. 02. 07.)

JPM MARTYN-LANTOS MÚZEUM = <https://www.jpm.hu/kiallitasok-programok/allando-kiallitasok/jpm-martyn-lantos-muzeum> (Letöltés ideje: 2024. 05. 28.)

KOMLÓ MÉDIA, 2007. = <http://komlomedias.hu/video/video/2007080902> (Letöltés ideje: 2024. 02.10.)

LEÓWEY KLÁRA GIMNÁZIUM, VOLT TANÁRAINK = <https://www.leoweypecs.hu/volt-tanaraink/> (Letöltés ideje: 2023. 05. 15.)

MAGYAR ÉLETRAJZI LEXIKON = <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/n-ny-76F7D/neogrady-antal-770D7/>
(Letöltés ideje: 2024. 11. 26.)

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI FŐISKOLA JEGYZŐKÖNYVEI =
https://library.hungaricana.hu/hu/view/mke_tujkv_1941-1942/?pg=22&layout=s&query=soltra (Letöltés ideje: 2024. 03. 10.)

MARTON 2017. = MÁRTON László Attila, *Röviden a „2 ezrelék”-ről.*
https://kutatas.emela.hu/pdf/mma-mmki/irasok_cikkek/15_cikk-2017_03_17-Marton_Laszlo_Atila-Roviden_a_2_ezrelek-rol_V1.pdf (Letöltés ideje: 2023. 05. 15.)

NAVIGÁTOR, 1999. = <https://www.youtube.com/watch?v=miiFOBvLYLg> (Letöltés ideje: 2024. 05. 28.)

NEMZETI NÉVTÉR 1. = <https://magyarnemzetinevter.hu/szemelyi-nevter/?id=669981&date=2024-09-29> (Letöltés ideje: 2024. 09. 29.)

NEMZETI NÉVTÉR 2. = <https://magyarnemzetinevter.hu/person/709953/> (Letöltés ideje: 2024. 09. 28.)

NEMZETI NÉVTÉR 3. = <https://magyarnemzetinevter.hu/szemelyi-nevter/?id=665304&date=2024-09-28> (Letöltés ideje: 2024. 09. 28.)

NEMZETI NÉVTÉR 4. = <https://magyarnemzetinevter.hu/szemelyi-nevter/?id=650600&date=2024-03-09> (Letöltés ideje: 2024. 03. 09.)

PÉCS AKTUÁL, 2022. = <https://www.youtube.com/watch?v=csgISB3jx0k> (Letöltés ideje: 2025. 01. 09.)

TÓNUSOK, 2022. = <https://www.jpm.hu/kiallitasok/lirai-absztrakcio-es-a-tavasz-tizenhet-pillanata> (Letöltés ideje: 2025. 01. 09.)

8.3. Felhasznált levéltári, szöveggyűjteményi források

HU-MNL-BAML-XXXIII-113-C - 25.001/1961 = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, Népművelési osztály iratai, *Képzőművészeti Alap zsűrizéseire meghívók*.

HU-MNL-BAML-XXXIII-113-C - 25.177/1960 = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, Népművelési osztály iratai, *Irányelvek az 1960/1961 évi munkához*.

HU-MNL-OL-XIX-I-3-A 315 DOBOZ. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Népművelési Minisztérium általános iratok, *A képzőművészeti osztály feljegyzése az Alap létesítéséről*. In: HORVÁTH György: *A művészek bevonulása - Szöveggyűjtemény*. Corvina Kiadó, Budapest, 2015. (CD melléklet)

HU-MNL-OL-XIX-I-3-I 22 DOBOZ. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mihályfi Ernő népművelési miniszterhelyettes iratai, *Szövetségi jelentés a lektorátusokról*. In: HORVÁTH György: *A művészek bevonulása - Szöveggyűjtemény*. Corvina Kiadó, Budapest, 2015. (CD melléklet)

HU-MNL-OL-XIX-I-4-M 15 DOBOZ. = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Művelődésügyi Minisztérium képzőművészeti osztály iratai, *Kondor és Csernus uránvárosi munkájának letiltása*. In: HORVÁTH György: *A művészek bevonulása - Szöveggyűjtemény*. Corvina Kiadó, Budapest, 2015. (CD melléklet)

PTE-EL- VIII.205.B.36.DOBOZ. BIZ.6/1956-57 = Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécsi Pedagógiai Főiskola/Pécsi Tanárképző Főiskola iratai 1948-1982 (1988), Iktatott iratok, *Feljegyzés*.

PTE-EL- VIII.205.B.50.DOBOZ. 303/1957 = Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécsi Pedagógiai Főiskola/Pécsi Tanárképző Főiskola iratai 1948-1982 (1988), Iktatott iratok, *Soltra Elemér adjunktus munkaviszonyának megszűnése*.

PTE-EL-VIII. 205. B. 46. DOBOZ. 14-9/1955. = Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Pécsi Pedagógiai Főiskola/Pécsi Tanárképző Főiskola iratai 1948-1982 (1988), Iktatott iratok, *Soltra Elemér kinevezése*.

8.4. Felhasznált sajtóanyagok

DUNÁNTÚLI NAPLÓ (1951-1966) =

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/helyi_lapok_baranyamegye_dunantuli_naplo/

(Letöltés ideje: 2024. 06. 04.)

9. Mellékletek

1. melléklet: Soltra Elemér és Gádor Emil által készített festmény a Meszesi Általános Iskolában (Saját fotó, 2024.)

2. melléklet: Soltra Elemér *Irodalom* című mozaikja az újmecsekaljai (Pécs Uránváros) legényszállóban – ma Hajnóczy József Kollégium (Saját fotó, 2023.)

A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM KRISZBACHER ILDIKÓ TEHETSÉGGONDOZÓ
PROGRAM 2024/2025. TANÉVI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT